

Свята Марійка

Автор:

Зінаїда Луценко

Свята Марійка

Зінаїда Валентинівна Луценко

Українська жіноча проза

Скільки б не писали – та кожна жіноча доля неповторна. Хтось, як та Марійка, покірно терпить знущання чоловіка, бо так само терпіла мама. Надежда не мириться із роллю жертви – і виростає над собою. Параска доводить, що не ім'я красить людину, а навпаки. Христі довелося пережити найстрашнішу зраду, але вона знайшла в собі сили відродитися і стати щасливою...

Історії, списані із реального життя...

Зіна Луценко

Свята Марійка

Оповідання, роман у новелах

Замість Передмови

Скільки б не писали, та кожна жіноча доля неповторна.

Хтось, як та Марійка, покірно терпить знущання чоловіка, бо так само терпіла мама.

Надежда не мириться з роллю жертви – і виростає над собою.

Параска доводить, що не ім'я красить людину, а навпаки.

Христі довелося пережити найстрашнішу зраду, але вона знайшла в собі сили відродитися і стати щасливою.

Оленка гірко розчаровується у коханому, проте це лишень перше її кохання.

Маланка ще в дитинстві наміряла собі червоне плаття – і попри все його здобула.

Неля Трохимівна віддала всю себе роботі, та сім'ю не вберегла.

Ліда Яківна до сімдесяти літ працювала в школі, тому що вдома її ніхто не чекав.

Варвара теж вирішила вікувати самотою, але доля їй подарувала сина.

Наталка могла б зламатись, проте... Недарма ж її колись покохав Андрійчик!

Історії, списані з реального життя.

Автор

Христя у намисті

Оповідання

Христя у намісті

У кожного в житті бувають такі помилки, яких уже ніколи і нічим не можна виправити.

Стефан Цвейг. «Марія Стюарт»

А як же Христя любила маму! Нікого в світі так вона не любила, як її.

Ще була маленькою...

Вранці мама встане, щоб збиратись на роботу, а Христя варить каву.

– Мамусенько, йди-но їсти! – і виставляє на стіл картопельку, що вже й готова, крає хлібець, сипле цукор.

Мама розчісує у ванній довге волосся, малює губи, і Христя тут – обійме, поцілує, радіє мамі.

Разом з мамою ідуть із дому, разом повертаються назад, і навіть сплять в одному ліжку!

Мама у Христі працює в школі – веде гурток малювання, музику і танці. То Христя увесь час із нею. На кожну перерву прийде, пощебечуть.

На танцях Христя краще за всіх танцює, усім за приклад, і хоч вона найменша в групі, зате ж, мов зайчик скаче, крутить колесо, вальсує, сідає на шпагат.

– Моя ти красунечко, моя принцесо, – часом каже мама, тішачись тим, яка талановита у неї росте дитина.

Та й мама ж гарна! Висока, ставна, кучерява, аж дивно Христі, що вона працює у школі простою вчителькою, могла б зніматися у кіно або хоча б виступати на сцені; дивно.

Дуже красива у Христі мама, всім на заздрість, тільки ж... ніяк вона не може вийти заміж – немає в Христі тата. А як би Христя хотіла, аби її мама була щасливою! Так що ж... То один чоловік до них поселиться, поживе-поживе трохи, та й іде геть; мама плаче. Потім інший... Минає якийсь час, у них на столі у вітальні з'являються пишні букети квітів, мама купує нове плаття, просить Христю заночувати у сусідки. Христя чекає, надіється і радіє за маму, бо та стає веселою. Аж якогось дня застає маму в сльозах.

За одного чоловіка мама майже вийшла заміж, уже й на море з ним їздила. Правда, Христю не брали із собою, відправили у табір, на все літо. Як же Христя там за мамою сумувала, бо ще ніколи і ніде не була без неї! Перші дні то тільки й думки було – що про маму. А настане вечір лягати спати, Христя ставить хрестик, що іще один день минув, уже менше чекати. Це спочатку – і сон не йшов, і плакала в подушку, і листи матінці щодня по три рази на день писала. А далі й звикла, знайшла собі гарних подружок. Мама теж: увесь час Христі телефонує і розповідає, як же гарно воно буде, коли вони усі разом зустрінуться та й заживуть із новим татком, який він добрий і турботливий, який щедрий і веселий.

У кінці серпня Христя повернулася додому, познайомилася з майбутнім маминим чоловіком.

У середу вже мали йти й розписуватись, аж тут знов – одне й те саме: і цей покинув!

Цього разу мама плакала найдужче, ридала і била посуд – той, що подарував їй новий чоловік, а ще говорила й говорила, мов сама до себе, але ж Христя усе те чула. І зрозуміла Христя: найтяжча мамина біда, що не може вона більше мати дітей, одна Христя, й досить.

– Через те ти й сама? – спитала Христя, як мама, уже заспокоївшись, мовчки сиділа біля вікна й курила цигарку за цигаркою – навчилася із новим кавалером.

– Через те й сама. Бачиш, доню, тоді так сталося, як народжувала я тебе, трапилась зі мною біда... Я тобі не можу всього розказати.

– Чому ж, матусю?

– Ти ще мала і все одно не зрозумієш.

- Але я любитиму тебе за всіх дітей на світі! – пообіцяла тоді Христя.
- Моя ти доня золота, – поцілувала Христю мама.
- Мамочко, ріднесенька моя, я все-усе для тебе зроблю, ти тільки попроси.
- Геть усе-все?
- Геть усе!
- Тож не забудь...

Минуло й це, і зажили Христя з мамою, як звичайно. Разом ходили в школу, гуляли увечері містом, пекли пиріжки і дивились телевізор. Мама час від часу з кимось зустрічалася, ходила на побачення, інколи приносила додому цукерки, бувало, й плакала, але ніколи вже не заводила вона мову про заміжжя. Христя й звикла, як потрібно було, залишалася удома й чекала маму, часом і ночувала сама. Але вона уже була доросла і все розуміла: що мама молода і гарна жінка, і що їй потрібна чоловіча увага.

Аж якось мама повернулася із чергового побачення дуже схвильована, зайшла в квартиру і відразу ж кинулась до дзеркала, стала пильно на себе роздивлятись. Потім вона увімкнула гучно музику і затанцювала; волосся на голові розтріпалось, щоки пашіли рум'янцями, очі незвично горіли. І коли Христя підійшла до мами, то ледве впізнала в ній ту ж саму жінку, яку вона бачила сьогодні вранці.

- Мамочко, що з тобою? У тебе все гаразд? – стривожено спитала Христя. Вона вже була зростом в маму, дарма що тільки-тільки виповнилося тринадцять років, худенька і цибата.
- Ет, доню... – мама зненацька знітилася і по-дурному захихотіла, мов дівчинка-підліток.
- Я тут вечерю зготувала, сиджу, чекаю, а тебе все немає та й немає.

– Не хочу я їсти, хочу танцювати! – мама раптом вхопила Христю за плечі й міцно притиснула до себе. – Донечко моя, яка ж я щаслива!

У мами почався бурхливий роман, і Христя боялася тільки того, аби і цей чоловік не повівся так, як інші. Вона зі страхом чекала того дня, коли мама скаже, що вона от-от виходить заміж і що з ними хтось буде жити... А потім будуть сльози, утоплені у келихах із коньяком, нарікання на нещасливу долю та повна квартира диму від сигарет.

Але Христя помилилась, цього разу усе було по-іншому. Вже за тиждень мамин новий чоловік переїхав жити до них у квартиру, привіз із собою речі. Наступного ж дня він взявся за капітальний ремонт, потім закупив нові меблі...

Мама розквітала на очах. Тепер вона чи не щодня одягала до школи нову блузку; сукні, чобітки, пальта, білизна, косметика – усе нове й найкраще: вітчим Христі був заможною людиною. І Христя теж мала багато обновок. Хоча й раніше вони з мамою жили не бідно, але відтоді, як із ними оселився дядько Славко, життя стало просто казковим! Мама більше не вела уроків, вона залишила собі тільки години танців і ходила в школу не для заробітку, а більше – для розваги.

І раптом...

– Христю, я маю із тобою серйозно поговорити, – мама була чимось дуже стурбована.

– Слухаю, мамусю. – «Хоч би не сталося того ж, що й раніше», – подумалось.

– Розумієш... Ти вже велика дівчинка, Христю... Я хочу про щось у тебе попросити, про щось дуже-дуже важливе, послухай мене уважно.

– Мамо, я все розумію, і що б не сталося, я все для тебе зроблю.

– Христю, тобі уже майже чотирнадцять років, – мама чомусь погляд відводила убік і міцно-міцно стискала руки, яскраво-червоним манікюром аж різала собі долоні.

– Слухаю. Не хвилюйся, мамо, я тебе дуже люблю, кажи.

– Любиш?

– Люблю, – повторила Христя.

– Ти скоро станеш геть дорослою, і тоді я залишуся сама...

– А дядько Славко?

– Він мене покине, як і всі інші, щойно дізнається, що я не зможу народити йому дитину.

– Тоді... Я тебе ніколи не покину, мамо!

– А я дядькові Славкові пообіцяла, що народжу, – мовби не чула Христі мама. – Але ти ж знаєш, що я не можу.

– Ти не переймайся, – Христя хотіла обійняти маму, як вона це робила безліч разів, погладити рукою по волоссю, поцілувати, заспокоїти. Але мама цього разу відсторонилась, вона подивилася на Христю неначе чужа жінка, Христя аж сахнулась.

– Пам'ятаєш, ти колись казала, що все-все для мене зробиш? Та й, власне, це через тебе я не можу більше мати дітей, бо коли тебе родила... – і мама заплакала.

Христя стояла поряд і не знала, що їй тепер робити, а ще – почувала на собі за щось велику провину.

– Мамо, як я можу зарадити? Хіба я чимось можу?...

– Можеш... – і мама відвела погляд убік. – Я пообіцяла дядькові Славкові, що народжу йому дитину, а тоді він зі мною одружиться. Тільки тоді, як у нас буде дитина, він так сказав. А я йому пообіцяла! Але... Просто знаєш, доню, дядько Славко уже був одружений, і в тому шлюбі дружина була безплідна, і тепер він хоче бути впевнений. А я не можу...

– Що ж робити, – зітхнула Христя.

– Я думала і от що вирішила: ти народиш мені дитину – від дядька Славка.

– Я?...

– Ти, – мама пильно поглянула на Христю, – я все обдумала: дядькові Славкові треба дитину, і йому байдуже, хто її народить, аби тільки дитина була його, від нього, – уточнила мама. – А ти вже можеш народити, ти здорова й зріла дівчинка. Ми нікому не скажемо, від кого ця дитина. Оскільки ти неповнолітня, то відразу ж після пологів напишеш відмову від дитини, а ми з дядьком Славком її в дочеримо, добре, доню? Ти віддаси нам дитину, і все у тебе буде, як і раніше, закінчиш школу... І я теж буду щаслива, ми з дядьком Славком одружимося.

Христя мовчала.

– Ти народиш для мене дитину?

– Мамо, ні!

– Але ж ти колись мені обіцяла, що все-все для мене зробиш, Христю?! Подумай сама, – мама переходила на крик, у її очах з'явилися сльози. – Подумай сама: ти колись поїдеш від мене, вийдеш заміж, у тебе з'явиться своя сім'я, діти. А я залишуся тут, стара, геть самотня, нікому не потрібна. Я й так уже півжиття на тебе поклала, тільки на тебе одну!!! І тепер мені за те така дяка?! Оце така твоя любов до мене?!

– Мені страшно...

– Тобі страшно?! А яким буде мое життя, подумала?! Я тебе прошу, доню, народи мені дитинку! Тільки ти можеш зарадити моїй біді, допоможи мені, благаю!..

– А дядько Славко про це знає? Він згоден? – раптом тихо спитала Христя.

– Я сьогодні з ним поговорю, – мама тремтячими пальцями дістала з пачки сигарету, черкнула запальничкою, затягнулася. – Коли у тебе були останні місячні?

А за тиждень усе сталося... Мама вирахувала потрібний день і час, щоб усе пройшло як слід, щоб усе вдалося з першого ж разу.

Дядько Славко був геть не проти, він тільки трішки перед тим висварив маму, що вона відразу про все йому не розповіла, що збрехала. А мама попередила дядька Славка, що ОЦЕ буде вперше і востаннє.

– Пам'ятай: це тільки заради народження нашої дитини, і не більше! Аби ти нічого такого собі не думав.

А до Христі:

– Слухай дядька Славка, він скаже, що і як.

– Я уже про все знаю! – сказала Христя, і це були її останні слова, промовлені до мами.

Вона міцно причинила за собою двері, коли вони увіходили з дядьком Славком до спальні, і ще міцніше закрила серце – од усіх дорослих.

Її однокласниці вже мали кавалерів, дехто навіть зустрічався по-серйозному, а Христя просто кохала Сергійка, свого сусіда по парті, і він ще навіть про те не знав. Вона була чистою дівчинкою, яка любила читати про кохання, гарно танцювала і потай складала вірші. І ось тепер, після тієї зустрічі з дядьком Славком, у спальні, світ для Христі утратив барви. Вона відразу ж, наступного дня, пішла до перукарні і відрізала волосся, попросила, аби зробили короткого іжачка, по дорозі додому придбала чорний лак для нігтів, туш для вій і яскраво-червону помаду.

– Ти на кого стала схожа?! – кричала на кухні на Христю мама. – Що ти із собою таке зробила? Як тепер підеш до школи? Та тебе ж із першого уроку виженуть!

Христя іла цукерку за цукеркою, дивилася кудись повз маму і мовчала, обличчя у неї мов скам'яніло, тільки губи, що дрібно дрижали, видавали Христинє хвилювання.

– Ну гаразд, але пам'ятай про дитину, нам треба, аби вона народилася здорова, тож покинь ці дурощі й заспокойся!

Усі дев'ять місяців тривав бойкот. Христя майже до останнього ходила в школу. Але коли стало відомо про її стан, однокласники від Христі відвернулись. Тільки це не надто засмутило майбутню маму, вона й так сторонилася світу. Сиділа у своїй кімнаті при зашторених вікнах, і навіть удень там панували сутінки. Христя багато читала, щось писала в особистому щоденнику, до матері й вітчима не говорила.

– Це мов не моя дочка стала, не Христя, – казала мама до дядька Славка, коли він зауважував про відчужену поведінку падчерки.

– Дивись, бо ще щось дурне надумає. Ти цю справу заколотила, тож будь уважна, аби ми не втрапили у халепу, якось розрулюй ситуацію.

– Ось народить дитину Христя, то її й попустить, усі вагітні нервові, я теж така була...

Пологи минули на диво легко. І хоч Христя була ще дуже юна, тонесенька й худенька, вона не плакала й не кричала, як інші породіллі, а коли дитина з'явилася на світ, зітхнула з полегшенням й заплющила очі.

– У вас народився хлопчик! – лікар вийшов у коридор привітати Христиних батьків.

– Яке щастя! – сказала мама. – Але ж ви пам'ятаєте, про що ми з вами говорили? Уколить дочці який там треба препарат, аби у неї не було молока.

– Зараз медсестра перев'яже їй груди.

– І обов'язково зробить укол! Ми хочемо бути певні. Бо наша дівчинка ще неповнолітня, це для неї й так було великим стресом, годувати дитя вона не буде, ми заберемо дитину і будемо ростити як свого сина.

– Гаразд, як скажете, – утомлений лікар рушив коридором, а Христина мама затулила обличчя руками і засміялася від щастя: – Нарешті у мене є син, мій син! Наш хлопчик, Славку, чуеш?!

Про Христю вже не думала. Хіба... Як забирали з пологового будинку, дядько Славко намагався вручити падчерці букет із квітами, а мама – таки наважилась, підійшла і одягнула на шию дочці розкішне намисто із бурштину, із золотою застібкою. Христя подарунка не відкинула, уперше подивилася на маму і посміхнулася:

– Тепер я більше тобі нічого не винна? Одного сина досить?

– Дякую, Христе, дякую тобі, моя рідненька!

Їхали додому на машині, мама на задньому сидінні тримала згорточок із немовлям, дядько Славко кермував, а біля нього, на передньому сидінні, – сиділа Христя у намисті...

Був кінець червня, однокласники святкували закінчення дев'ятого класу, деякі готувалися вступати до училищ. Христина мама теж вирішила, що досить доньці ходити в школу.

– Та ще й у нашій ситуації, я гадаю, буде краще, коли Христя поїде до іншого міста і вступить там до художнього училища. Дівчинка розумна, обдарована, закінчила музичну школу, вміє танцювати, навіщо ще два роки марно сидіти за партою. А так – покаже себе, розвиватиме талант, вчитиметься спеціальності. Там тебе, Христе, ніхто не знатиме, то й не будуть говорити.

– Я теж так думаю, – згодився дядько Славко, – а ти як, Христе?

– Я тільки за!

Маленький Ігорок не турбував ночами Христю, вона не мусила на нього навіть дивитися – усе робила мама, бо це була її дитина. Після того як позбулась живота, Христя й справді трохи заспокоїлась і навіть чомусь ставилася до свого синочка, як до молодшого брата, її мама все робила, аби так було.

А якось уночі Христя прокинулася, йшла коридором до туалету й почула розмову – мама курила на кухні і не причинила двері:

– Хай би вона вже звідси їхала скоріше, – казала мама, – а то я почуваюся недобре.

– Ну, звісно! Це все ж таки Христина дитина, мені аж дивно, що вона така байдужа.

– А ти б хотів, аби вона увивалася навколо малого? Аби няньчилася з ним?! Або, ще, може, заявила б свої права?!

– Та не сердься, що я такого сказав? Це твій син, і крапка.

– Так і є! Тільки мій, наш! Але, знаєш, поки вона поряд, у мене серце не на місці, тривожуся я. От малий заплаче, а вона, бачу, кидає погляд, і мені мов ніж у серце.

– Таж ти навіть до рук Христі не даєш дитини, може, ти ревнуєш?

– Може, і ревную! – і мама заплакала, сльози закапали у келих із коньяком, вона голосно шморгала носом і терла очі – чи то її пекло від сліз, чи, може, лоскотав дим від сигарети. – Я б її вже й сьогодні десь відвезла, там же є якась практика, чи що? А то ходить, ходить! Сусіди мене питають, чому це Христя не вивозить малого на прогулянку. Що я їм буду пояснювати, що тепер це моя дитина, буду кожному казати, що Христя написала на малого відмову і тепер мати я?

– Заспокойся...

– Та й була б кімната вільна, зробили б Ігорку дитячу.

– Вона скоро вже поїде, і буде все, як ти хочеш.

Христя стояла під дверима й слухала, і поки мама з вітчимом говорили, заплакав синочок-братик. Христя кинулась було на той крик, та пригадала мамині слова й сахнулась:

– Ні, не мій, то й не мій... – прошепотіла тихо; скрадаючись, на самих пальчиках, швиденько пішла до туалету, а звідти – повернулася у свою кімнату, лягла, вкрилася ковдрою, та не змогла відразу ж заснути.

«А й справді, – думала Христя, – це ж мій син, моя дитина, чому б мені хоч раз на нього не глянути? Чому я відводжу погляд?»

І Христя встала, навшпиньки прокралася до материної кімнати, хлопчик вже втишився і спав. Мама з дядьком Славком і далі пили чай на кухні, вони голосно брязкали посудом і розмовляли. Тому Христя низько зігнулася над дитячим ліжечком, обережно просунула долоні під тільце дитини, вийняла малого і притулила його до себе. Підійшла із сином на руках до вікна, підставила до світла. Місяць гарно освітив маленьке личко. Христя дивилась на дитину, але нічого не відчувала, вона мов ляльку тримала на руках. Та ні! Лялькою б вона принаймні тішилась, а це...

І раптом Христі згадалося дитинство, так гостро, аж не стало дихати, як вони гарно жили з мамою, як мама її любила, як тішилась її успіхами, обіймала. А тепер? Тепер вона хоче випхати її з дому, і все через що? Через кого? Через оцю дитину? Але ж і вона мамина дитина!!!

– А! То це ти мене на нього проміняла?! – як скрикне раптом Христя, а тоді як брязне малим об ліжку, та й схопилася руками за голову, та заплакала-заридала!

До кімнати убігли дядько Славко і мама, увімкнули світло, а тут таке.

– Що це ти тут витворяєш?! Що ти собі надумала, зізнавайся!!! – замість заспокоїти доньку, кинулася до неї з кулаками мама. – Ти чого лізла до дитини? Що ти з ним робила? Покажи груди!!!

Дядько Славко ледве-ледве відтягнув маму від Христі, а то б побила. Цілу ніч Христя сиділа малопритомна у своїй кімнаті, руки у волосся, і думала, думала. А вранці зібрала речі, і дядько Славко повіз її здавати документи до музичного училища і там же зняв для Христі квартиру.

– Поживеш поки що тут, ось тобі гроші на перший час, буде ще треба, то дзвони.

– Дякую...

Із того міста Христя додому більше не повернулась. Півроку вона сумлінно вчилася, а потім – улаштувалася танцівницею у нічний клуб, почала отримувати чималі і легкі гроші та й покинула навчання.

Була красунею, у вісімнадцять таки вийшла заміж. Народила аж п'ятеро дітей. І ніколи нікому не розказувала про маму. Коли питали, то відповідала, що сирота. Аж коли була вагітна шостою дитиною, зізналась подрузі, що має сина.

– Тільки я його давно не бачила, народила ще дитиною.

– Чому ж тепер не поїдеш? Невже не сумуєш? Невже не цікаво подивитися, яким він виріс?

– Ось маю за нього від мами намисто, – сказала Христя і дивно посміхнулась.

Таємниця

Щастя не має історії, і митці будь-якої країни так добре про це знають, що кожную любовну пригоду закінчують словами: «Вони були щасливі!»

Оноре де Бальзак. «Розкіш та убожество куртизанок»

Та ще й назвали її – Параска!

І хоч не в імені щастя, та все ж...

Таке ім'я було у батькової матері, ото й назвали доньку – на честь неї. І поки Парася була маленька, то й не задумувалась, як її назвали. І всі довкола.

Аж поки... Якось діти гралися на купі піску, й одна дівчинка, аби із чогось посміятися, знаєте ж, як воно бува в дитинстві, вигукнула Парасі в обличчя:

– Параска-праска! Параска-драска! Параска!..

– Замовкни! Не дражнись!

– Ото вже у тебе ім'я, як баба Параска і баба Палажка! – докинув ще й старший хлопчик, що любив читати.

– Бе-бе-бе, баба Параска! – підхопили інші.

– Баба Параска!

Всі сміялися.

А вона...

Одно сміється, а інше від сліз трясеться – це про неї.

– Не кажіть так! – стиснула кулачки.

А вдома розлилася слізьми:

– Чому мене так називали?!?! – кричала до мами з татом.

– У тебе дуже гарне ім'я, – пробували угамувати.

Та де там!

Якби ж то воно тільки тим та й окошилося, а то...

Вийшла Параска знову – на вулицю, до дітей – а вони немов позмовлялися: баба Параска та баба Параска! Хоч плач.

Параска й справді плаче.

– То й не йди до них гуляти, ну їх, тих дітей, лихі, – обняла мама. – Ось я краще тобі олівці куплю, сиди собі й малюй, і більше втіхи.

Так і зробила. Поїхали у район – бо жили в селі – вибрали аж два альбоми, коробку олівців, ще й фарби, пензлики: Параска дуже хотіла малювати, але батькам раніше усе було не до того. А тепер – саме час!

А у дворі зацвіли мальви, маленькі попід тином чорнобривці аж вбирають очі, а ще – матіоли увечері, сальвія, майори, ранні флокси, кручені паничі поплелися аж на вишню, скрізь у траві – нагідки, настурції, гвоздики!.. День запалюється у вікні – Параска біжить у двір, малює. На вулицю не йде.

А сільські діти – от цікаві ж! – по одному, по одному – та й зазирають через тин. А далі – вже й лізуть у двір:

– Параско! А ти що тут робиш? Чом до нас на вулицю не виходиш?

Вона ж – мовчить, сопе сердито.

– Параско? Ти не чуєш? А ми думаємо, десь тебе немає, а ти тут!

– Он стаємо в цурки-палки грати, Мишкові нема пари, то виходь.

Параска ще мовчить: кривда точить. Але самотньому ж і в райському саду погано. Зітхнула, підвела від альбому очі:

– А чому ви мене дражните?

– Більше не будемо, не сердься!

– Правда, не будете?

– А що то у тебе в альбомі? Можна подивитись? – та й обступили.

А там і справді, як у Катерини Білокур – квіти живуть і дишуть. Хоч і намальовані на звичайному папері, олівцями, а подекуди, правда, й фарбами, проте ж так майстерно, що от бери і знімай собі на букети.

– Як же гарно, Парасю! Невже це ти сама так малювала?

– А то хто ж!

От Парасці й відлягло від серця: діти довго образ не пам'ятають.

І так рік за роком.

От уже й дванадцять. І нікому більше вже не ріже вухо її ім'я, ніхто й не думає, що воно погане. Бо Параска виросла нівроку – ще дитина, а висока та гнучка, немов тополька, оченята зелені-зелені, вії довгі й чорні, і на личку – мов лялька з порцеляни! Вона ще в п'ятім класі, а як іде – то хлопці аж кусають губи. І не однолітки, ні – бо ті ще діти, не розуміють, що й до чого, – а старші од неї, навіть парубки після школи. От яка Параска стала дівка!

А що така із себе видна, то й ім'я її тепер у всіх на вустах, уже воно аж наче й модне стало – бо людина собою красить ім'я, а не навпаки. Ось так і тут.

Йде Параска, бува, дорогою, а напроти дівчата старші – низенькі, чеверногі, засмалені обличчя, і поряд – хлопці! То кавалери, звісно, – на Параску витріщаються, і дівчата – теж, аж пихкотять із досади.

– І куди воно ото вирядилась ота малолітка! – докине одна другій, і так, щоб хлопці чули.

– Ага! Йде, ще само зашмаркане, а вже губи малиновим наквацяла, і вії, бачили, туш наклала?

– А бачили, яке плаття? У клуб, чи що, зібралась?

Бо то ж – заздять!

Тільки даремно таке говорять про Параску – бо то її так життя скрасило. І платтячко на ній звичайнісіньке, буденне – ситцеве, сивеньке в квіточки, таке, що вдома ходять. Але якось так воно дівчині до лиця, так ловко облягає, що здається – празникове.

Гарна вийшла дівка ота Параска!

І молодичкою стала теж нівроку. Бо з такою красою довго в дівках не засидишся. Поїхала Параска вчитися в місто, та там і зосталась: вийшла заміж ще на першому курсі інституту, на другому вже й дитину мала. Але таки довчилась.

Усе в неї добре: і чоловік хороший, і своя квартира, робота. Хоч і мало отримує, але серед людей у повазі – Параска вчителька, і чоловік її теж учитель.

Минають роки.

От Парасці ще два роки – й сорок. Та вона уже не просто Параска, а Параска Омелянівна. Це так для людей чужих. Але для своїх вона усе одно Параска чи Парася – як хто назве.

Чоловік її дуже любить і шанує. Дітки уже давно повиростали – синок ще, правда, вчиться в школі, а старша дівчина – вже й заміж вийшла, переїхала жити до нової рідні – аж у Польщу! Та Параска за донькою не побивається, бо є ще й син...

Хоча...

– Син – це чужа людина, – час від часу нагадує Парасці мати, коли та приїде до неї на гостину. – Сумуєш за дочкою? От не було б тебе поряд, то я б пропала. Бо кому розповіла б про те, що у мене на душі, зі здоров'ям? Ніхто так матір не пожаліє й не розрадить, як рідна дочка.

То Параска й собі – повернеться від матері, сяде і заплаче часом за дочкою, ось так їй дуже розвередиться серце.

Та то недовго, бо – двері тільки хрясь! – і на порозі Мірка, найкраща Парасчина подруга і сусідка.

Мірабелла на дванадцять років за Параску молодша, але то не завада для їхньої дружби, навпаки! Бо у Параски – вже великі діти, а у Мірки одно по одному – маленькі, от вона й біжить – до подруги. А та їй що порадить, що покаже – як робити, або стане сама та усе й гарно зробить. І про погоду, про міські новини, про те, як доглядати квіти і правильно прасувати шовкову білизну – про все на світі! – сидять Параска із Мірою і говорять. Аж часом чоловік прийде чи за одною, чи за другою – це де собі вмостились на розмову, у чийй квартирі. Одне слово, подруги щирі!

І так уже чи не десять років між ними тривала дружба, відколи молоді сусіди поселилися поверхом вище – от так, над головою!

У Мірки з Віктором – власний бізнес: своя невеличка кав'ярня на першому поверсі – подарунок від батьків на весілля. Хоч там не знати які статки, але жили молоді краще, ніж учителі. Тільки ж у справжній дружбі то ніколи не є завадою, бо сказано: не шукай рівного по зросту, шукай рівного до серця. Так і між ними було.

Що кожного дня – то звичайно, а ще й на усі свята, на дні народження, разом і на море їздили.

Та якось...

Ніколи, ні разу Параска не відчувала за собою свого віку, не приглядалася пильно в люстро. Ну так, волосся трішки посивіло, з роками тіло стало неповороткішим, погрубшали ноги і живіт, груди впали, поблякли брови...

І що поробиш? Такий у жіночої краси нетривкий час, немов у троянди – то вона цвіте й гарно пахкотить, милує око, а то вмиє – зів'яла, обсипались пелюстки.

Ось так і з Параскою раптом сталося. Ще й почала вона хворіти – то голова ні з того ні з сього заболить, то в жар її кидає, тиск від перевтоми почав стрибати, попід очима узялися сині кола, заболіли ноги.

– Де старість, там і слабість, – сказала мати.

– Хіба ж у сорок старість настає? – дивується Параска.

– Та звісно, що не в сорок, але – ти жінка. Воно у кожної по-різному виходить, а в тебе сталося так, почнеш тепер що рік, то усе більше марніти. Бережи, доню, своє здоров'я.

Параска ж, – а хто б учинив не так? – звісно ж, приїхала від мами та й кинулася із жалощами до подружки.

– Мірочко, зі мною така біда! Мені от навіть мама каже...

– Яка біда?

– Я старію...

– Та що ти таке верзеш дурне, Параско? Не говори більше мені про старість, не хочу й чути! Ти молода і гарна!

– Справді?

– І не думай! – а сама пильніше придивилася, ледь-ледь скривила губи.

От Параска трохи й втішилася. Пішла в лікарню, порадила з терапевтом, той виписав від тиску ліки, вітаміни якісь, краплі для гарного сну.

Стало легше.

Але... Ще було страшно Парасці за чоловіка, а що як він її таку розлюбить? Що як відвернеться від неї або знайде собі молодшу, кращу?

Хоча це Параска аж он куди загнула! Бо її Андрій дивився і бачив усе життя тільки її, любив повсякчас тихою і вірною любов'ю.

То й заспокоїлась. Хіба почала частіше зазирати на себе в люстро, більш прискіпливо вибирати одяг, перестала носити взуття на високих підборах. Обстригла довге волосся...

– Буде менше видно сивину, – пояснила причину чоловікові, коли він обурився:

– Я так любив твої кучері! Для чого ж ти їх відрізала?

Минуло ще кілька років. Параска вже молодиця, як копиця. Товстенькі литки уже ховає в штанах, невеличкі кучерики на голові фарбує в чорне.

А от Міра – довгонога, струнка білявка, що саме увійшла в свою найкращу пору.

Парасці б схаменутись, роззирнутися як слід. Та все у них, як і завжди – спільні вечери й танці, позичання солі-перцю й обговорення ціни на білизну.

– От я собі купила сьогодні нічну сорочку, хочеш, покажу? – хвалиться подружці Міра і вискакує зі спальні у чорному шовку на бретельках, золоте мереживо на диво пишних грудях. – Ну як?

– Ти б Андрія хоч посоромилась! – спиняє дружину Віктор.

– От іще! – Мірка пускає бісики очима, манірно водить станом туди-сюди, сорочка гарно облягає її тоненьку талію. – Хіба це хтось тут чужий, щоб я соромилась!

– Як тобі ловко, з такими тоненькими ніжками, – зітхає Параска. – А у мене варикоз, пече... – та й прикусила губи. Вперше...

Бо вловила Параска якийсь дивний погляд свого чоловіка, миттєво кинутий на подружку...

Якось Параска поверталася зі школи, ударив грім, дощ полляв, мов із відра. Прибігла під свої двері уже мокра, – аж вони зачинені. Засунула руку до сумки – ключів нема! Параска набрала номер чоловіка:

– Ти де?

– У нас сьогодні змагання з волейболу, хіба забула?! – перекрикує гвалт у спортзалі Андрій. – Я буду пізно! І Сашко зі мною! Щось трапилось?

– Я ключі забула!

– Ну, тоді... Приходь до нас!

– Ні, я краще почекаю у Мірки, – Параска не захотіла повертатися у дощ до школи.

У Мірчиній квартирі пахло львівською кавою, чувся веселий жіночий сміх.

– Привіт, ти не сама? – Параска ніяково провела долонею по мокрому волоссю. – А я от... під дощ потрапила.

– Проходь! Знайомся, це – Кеті, моя подруга, колишня співмешканка по гуртожитку. Ми десять років не бачились! Кеті щойно повернулася з Америки, на пе-ем-же! Тепер вона буде жити у нашому місті, уявляєш?!

– Ти нас іще не познайомила... зі своєю мамою, – яскраво-руда американка манірно, наче кішка, підвелася зі стільця. – А уже торохтиш і торохтиш, немов сорока, пізнаю колишню Белочку, еге ж? Як вас звуть? – подала руку.

– Та із якою мамою?... – раптом зникла Мірка. – Це моя сусідка, моя найкраща подруга Па... Памела, – підморгнула раптом Парасці, але так, аби було непомітно для Кеті.

Посоромилась?...

– Памела? Гарне ім'я, але вам... чи то – тобі, якось не личить.

Параску раптом кинуло у жар.

– Та то Мірка пожартувала, ніяка я не Памела, я – Параска, – видихнула.

– Аж так? Креативненько! Крейзі, як у нас в Америці сказали б.

– Як е...

– А я от теж звалася колись... Катерина. Але то дуже не комільфо, тож я тепер Кеті!

Розмова між ними від самого початку не склалася.

Більше говорила Кеті, повільно відпиваючи зі склянки віскі. Вона розповідала про життя у Штатах, про нові тенденції на ринку моди, про ботокс і ліпосакцію. Мірка теж пила. Параска відмовилась, сказала, що голова болить, – і пила каву.

– Ось погляньте на мене, – час від часу зітхала Мірка. – Зморшки під очима. Я мажу, мажу їх кремом, уже й посміхатися перестала... Ех!..

– Дійсно, трохи е, – погоджувалась із нею Кеті і, не звертаючи уваги на Параску, що почала відверто нудитись, називала і називала бренди та невідомі гучні імена.

– Яка мода? – зітхала Мірка. – Мені вже скоро тридцять...

– О, так, після тридцяти жінка з кожним роком все більше стає бабою! Якщо не почне за собою стежити! – і війнула віями в бік Параски.

Але вона стерпіла. Мов на голках сиділа і поглядала на годинник.

Нарешті Андрій подзвонив, що вони із сином сіли на автобус та вже ідуть додому.

– Що ж, я буду йти, – підвелася Параска і з радісним полегшенням закрила за собою двері.

А за п'ять хвилин мусила-таки повертатися: забула парасольку!

Параска пам'ятала, що залишила її, мокру, просто під порогом, тому тихесенько прочинила двері. І раптом...

– Блін, Белло, що у тебе за подруга? – говорила Кеті.

– А що?

– Та вона ж уже стара кляча, ця Параска! Що між вами спільного? Про що ти з нею можеш говорити? Сидить тут, надулась, мов індик.

– Ну чому ти так? – відмовляла Мірка. – Параска вчителька, просто вона тебе не знає...

– З таким дурним ім'ям, та до всього – ще й вчителька?! Із ким ти дружиш?!

– Вона моя гарна подруга, ми давно... – стала виправдовуватись Мірка.

– Ти дружиш із бабою Параскою, от що! – зненацька розреготалась Кеті.

І Мірка спочатку несміливо, а потім голосніше й голосніше – і собі за нею розсміялась.

– Баба Параска! Ой, не можу-у-у-у!!! Я сиджу, а тут: мене звуть Параска! Оце бренд!

– Я ще й не те тобі скажу, Кеті! – либонь, хильнувши зайвого, Мірка плутала язиком. – У цієї, як ти кажеш, баби Параски, є чоловік, учитель фізкультури, до речі! Він – як античний бог Аполлон! Такий красивий! Високий, стрункий, чорнявий! А м'язи які... Аж грають під сорочкою!

– Та ти що?! Можна вмерти!

– І щоб ти знала... мабуть, цей бог накинув на мене оком!

– Воно й не дивно!

– Тільки ж ти ні-ні, нікому, гаразд? Бо Параска як дізнається, почне ще ревнувати...

– А ти часом не той? Із ним...

– Та де! Мое руде опудало такого не допустить. Хоча... деякі плани є.

– Як ти про свого Вітьку!

– Бо він рудий! А я рудих не люблю!

– То чому заміж за нього йшла?

– А за кого, Кеті? За кого було йти, га?

– Та не випендрюйся, Белло, ти ж у свого Вітьку по вуха закохана була!

– Була! Так, була! А тепер добре роздивилася і...

– Перебирати стала? Тепер тобі Аполлона подавай?

Жінки почали голосно та п'яно реготати.

Баба Параска...

У власній квартирі вона довго не могла знайти для себе місця. Заходила до ванної, потім – з невидючим поглядом брела на кухню. Аж поки Андрій не ухопив Параску в обійми:

– Ти чуєш?! Наша команда перемогла! Їдемо на всеукраїнські змагання, Парасю, моя люба!

І їй відлягло.

За два дні у Віктора мав бути день народження, зазвичай вони відзначали це свято разом. Закривши кав'ярню для відвідувачів на вечір – танцювали там до самого ранку. Так мало бути й цього разу.

Як Параска не намагалася, але заспокоїтися їй не вдавалось – із Міркою вони не бачились, але слова подружки кожної хвилини дзвеніли у вухах.

І от у визначений час із букетом у руках – Параска й Андрій зайшли до зали. За накритим столом сиділи гості – Мірчині та Вікторові батьки, сестри, куми – пили за здоров'я.

Як Параска не намагалась, але видушити із себе посмішку не змогла. Так, понуро, й сиділа біля Мірки. Нікого бачити не хотіла.

Як же вона любила раніше танцювати!

А тепер...

Гості уже стрибали під гучну музику, а вона все товкла в голову: я стара, стара, стара! І порівнювала себе із Міркою: не рівня...

– Ну що ти, Параско, ходімо? – тягнув її Андрій за руку.

– Ти йди, мені щось трохи недобре, – відмовилась Параска.

А коли чоловік танцював, рвала серце: він дійсно був надто красивий... як для неї. І увесь час увивався біля Мірки, дивився на молоду подругу телячими очима! І вона перед ним трясла грудьми...

Дійсно...

А потім ще й прийшла Кеті, припізnilась.

Наступного дня Параска пішла в лікарню – дуже боліла голова, тиснуло серце. Вирішила взяти лікарняний і відпочити, не до учнів їй було, не до зошитів, не до уроків. Тут би із собою розібратись...

Думала казати одне, а зайшла до кабінету, і – з ходу! – мов на сповіді, почала про своє нещастя, про важкість у тілі, про образу: у сорок два її назвали бабою!

– Я розумію, що у мене такий вік, але вона, як вона посміла!.. І чоловік мій увесь час увивався...

– Який там вік? Яка іще старість? – зупинив Параску лікар. – Мені от шістдесят, а моїй дружині – сімдесят років, і нехай їй тільки хтось натякнув би, що вона стара!

– ?! – уперше посміхнулася Параска.

– Та то у вас усе від перевтоми! Чим займаєтесь, заробляєте на життя?

– Працюю в школі вчителькою.

– Хіба ж то так аж дуже важко?

– Я на дві ставки працюю і ще – підробляю репетиторством і...

– І воно того вартує, щоб аж до такого себе довести? Коли востаннє відпочивали? Ну, їздили десь?

– Розумієте, і я, і чоловік... Ми учителі, а тепер такі часи... Скрутно...

– От що я вам на те скажу, Параско Омелянівно, що усіх грошей ви все одно ніколи не заробите, та й не в грошах щастя.

– Я відчуваю, як старію...

– Дороженька моя, зятяйте: молодість від нас відвертається тоді, коли ми починаємо казати, що старіємо!

– Але моя подруга сказала...

– Та припиніть зараз же говорити мені, шістдесятирічному, про старість у ваші сорок років! Не хочу чути! Та люди від раку помирають, від каліцтв, а ви тут бозна-що мені верзете! Візьміть себе в руки, відпочиньте, почніть малювати, вишивати хрестиком або пірнати з аквалангом... Бо, зрештою, усі ваші проблеми просто в голові! Хто там наступний? – закінчив перемовини з Параскою.

І вона пригадала своє дитинство. По дорозі із лікарні зайшла до магазину, купила що там треба.

На цілий тиждень занурилась Параска в малювання. Спочатку це були чудернацькі створіння, потім пейзажі, квіти, люди, птахи... Малюнки один за одним лягали на стіл, стелилися по дивану, опускалися, мов яскраві метелики, на телевизор, по підвіконнях. Найкращі Андрій навіть заправив у рамки і почепив на стіни.

– Яка ж ти у мене талановита! – цілував Парасці руки.

А вона, мов у маренні, малювала, малювала.

– Я хочу поїхати на відпочинок, у гори, – сказала за два тижні.

– Але ж мені тепер ніяк не можна... Не відпустить директор... – почав Андрій.

– Я сама хочу поїхати!

Зібрала речі, написала заяву на відпустку за власний кошт, подала Андрієві до рук і викликала таксі.

Що там робила Параска у тих Карпатах, у яких джерелах купалася, яку воду пила, яким повітрям дихала – тільки коли за місяць повернулася – її було не впізнати.

Розрівнялася в Параски спина, хоч і ріденькими пасемцями, проте уже покрило шию м'яке волосся – ні, не штучно-чорне, а русяве, хоч і зрідка із сивиною. Брови й вії зачорнилися – то фарба, але як накладена майстерно! І рум'янець заграв на щічках, де й поділися ті глибокі синці під очима.

– А очі які зелені!!! Десь ти там, у тих горах, усі трави в себе всотала! – ляснула в долоні Мірка.

А Параска... Записалася на йогу, купила собі мольберт, полотно, фарби – і далі малювала. Закинула роботу, кухню, дружбу з Міркою.

За півроку вона мала першу виставку, і відразу ж найкращу Парасчину роботу – квіти, квіти, квіти... – купили іноземці.

– Аж у Японію поїхала твоя картина, оце удача! – радів Андрій.

На святкування з нагоди котроїсь там виставки Параска одягла коротку сукню до колін, усю в квітках, із шифону, відкинула довге волосся на плечі, на тонкі кисті одягла браслети в бохо-стилі, підмалювала губи.

І як вона ходила, як тримала голову, дивилась! Якись такі погляди сіяла Параска довкола себе, що чоловіки, мов колись ще, у дитинстві, як була вона ще дівчинкою-підлітком, не могли спокійно дихати біля неї.

А надто Параска опікувалась Мірчиним рудим Віктором. І аби хто спитав – навіщо то їй треба? – не сказала б.

Але те сталося...

Тільки одна, мабуть, була причина: ревнивість жінки у зрілому віці страшна!

Мірка е Мірка – говірка, весела, а надто ж як хильне зайвого. То до одного вона підсяде, то іншому про щось торочить. На Віктора не має часу. А як підійде і щось питає, то ще й підкусить його – при людях. Мовляв: он дивіться, який він у мене – на короткому повідку тримаю!

Мірка вкусить, відмахнеться, як від набридливої мухи, а Параска тут як тут. І це вже не вона! Де той погляд зацькований? Де важкі ноги й тісно стиснуті вуста?

Ні! Це – та Параска, якій колись дівчата ставили в провину зарано наквацянні вуста і вії, і гарне плаття... Тільки тепер на правду наквацянні. Але ж майстерно!

Параска ходить від картини й до картини – розвішала їх тут спеціально: хіба їй шкода? Колеги, друзі, куми, донька з Польщі приїхала, син з інституту відпросився – усі в Параски на гостинах.

А вона найдужче увивається – за Віктором.

От він і келих їй уже підносить.

Ось запрошує на танець.

Проводжає, обережно тримаючи рукою за стан.

Шукає її очима.

Снить...

Спливає час...

Парасці скоро сорок п'ять – вік критичний для кожної жінки. У паспорті міняють фото.

– Знаєш, Андрійку, я, мабуть, вагітна, – тендітною ручкою із довгим яскраво-червоним манікюром Параска тримає чашку із кавою.

– Чому так думаєш?

– Ну, у нас, жінок, свої прикмети...

– Тоді я... Я дуже радий, Парасочко! – і підхоплює її на руки – розвеселену, легку. Тонесеньке шовкове плаття із японською сакурою по синьому тлі далеко розкидає поли.

Минає час...

Параска з Андрієм хрестять сина.

– І в кого він такий удався? – дивуються знайомі. – Вона – русява, чоловік – чорнявий, а мале руде-руде, аж червоне.

– Та то у них сусід рудий, – жартують необачні.

А правда ж – недалечко!

І тільки Мірка з Віктором знають причину.

Але їх не запрошено на гостини.

Перше – живуть тепер від них далеко.

А друге – це так Параска... помстилася.

Квіти для коханки

Чоловіки не вартують того, щоб побиватися за ними. Навіть коли він любив так, що готовий був померти за тебе. Але мине час, і він аж так зненавидить тебе, що згодний буде краще вмерти, ніж бачити тебе. Різниці в тому немає – вийдеш ти заміж за того, кого кохаєш, чи за того, кого не любиш. В будь-якім разі коханню настає край. Тільки й різниці, що розчаровуватися в коханій людині більш гірко.

Ж. Моріц

Надежда вийшла заміж молоденькою, відразу ж після школи. Ніде вона й не вчилася і світу ще не бачила.

Зате ж чоловік у Надежди був не простий собі парубок – закінчив вище військово-училище й отримав направлення на службу. Молодій сім'ї виділили службову квартиру.

Спочатку між молодим подружжям наче все було гаразд.

Чоловік із дому, Надежда готує їсти, прибирає, а як час повертатися – фарбує губи, крутить кучері і виглядає із вікна.

Хоча ніде й не ходять, та скільки молодим для щастя треба? Сядуть удвох на старому дивані, цілуються, а після вечері – п'ють чай із цукерками, розмовляють.

Більше говорив Віталька, Надежда слухала: вона ж усе сама й сама в квартирі, ні з ким чужим знатись не хотіла, от хіба що по телевізору щось побачить – та й усі новини.

– Зажди, – казав Віталька, – як отримаю відпустку, поїдемо відпочивати удвох на море, у Крим чи в Одесу. Ми ж офіцерська сім'я, побачимо з тобою світ.

– Я б хотіла поїхати кудись за кордон, – мріяла Надежда. – Я ж народилася в Германії, татко мій шість років прослужив на прикордонні, у мене й фото є. Як там гарно! Стільки квітів, магазинів!

– А чому повернувся?

– Мама скучила за рідними, дуже просилася додому, от тато і пожалів її, попросив переведення, а потім вони увесь час згадували ті шість років, як найщасливіші у житті. Батьки дуже шкодували, але назад не було вороття. Я б так мріяла Париж побачити, Ейфелеву вежу...

– Твоєму батькові ще повезло, – зітхав Віталька. – А мій усе життя прокрутив гайки, мати – дояркою в колгоспі; вони тільки й світу бачили, що дім і робота. Я тобі, Надю, закордону не обіцяю, ну, щоб там жити, але думаю, що колись-таки ми туди поїдемо... із дітьми...

Кожен вечір закінчувався обіймами, а ранок починався з поцілунків.

Часом Віталька забігав додому й пообідати, приносив тоді Надєжді букетик квітів. Із міста привозив цукерки, апельсини, закупував харчі й усе, що потрібно було для дому.

– Я живу, мов принцеса! – хвалилася Надєжда подружкам, як приїхали вони з Віталіком уперше додому на Різдво.

– Поталанило ж тобі...

– Тільки що від дому далеко. Але купимо машину та й будемо навідуватись частіше!

Надєжді подружки заздрили – дівчата ще вчилися, а їй не треба здавати заліки, екзамени, та й роботи потім шукати; поряд законний чоловік, є своє житло.

Батьки теж раділи.

Теща гордилась зятем:

– Моя дочка така щаслива!

– От побачите, Віталька наш колись дослужиться й до генерала! – казала Надеждина свекруха.

– Нехай Бог помагає, як буде старатися та матиме удачу, так і буде!

Але потім... Розвалився Радянський Союз, часи настали непевні.

Яка там служба?

Віталька щоранку вставав, ішов до своєї частини. Як і в країні, так і тут був повний хаос. Та що поробиш, відсиджував як-небудь день. Займатися на службі не було чим, то Віталька здебільшого грав із хлопцями в карти. Або виїжджав до міста, заходив до крамниці, неначе йому було щось там треба (але нічого не купував, грошей не було), та й їхав назад до лісу. Одним словом, нудитись почав чоловік на роботі.

Надежда ж залишалась на цілий день сама вдома, нікала туди-сюди, дивилась телевизор, часом спала аж до вечора. Одна їй була турбота – прибратися й чекати чоловіка. Але вона його любила, то й час спливав непомітно.

Часом Надежда подзвонить мамі та й теревенять по годині.

– Як там Віталька? – між іншим питає мати.

– Та... на роботі пропадає цілими днями.

– Він хоч тебе не ображає?

– Ні, – дивується Надежда, – за що має ображати?

– То й ти його шануй, але будь пильна: чоловік у тебе показний, усяке може статись.

– Пуста балачка! – пхикне Надежда в трубку; говорить із матір'ю, а сама тим часом розглядає себе у люстро – чи не з'явилась, бува, зморшка, чи гарно локони лежать, як блискотять камінці в сережках, чи личить до очей колір халатика.

– От іще! – буркне сама до себе, як покладе трубку. – Віталька – красень? А я що хіба, потвора?

Та й посміхається своєму відображенню.

А сам із себе Віталька і справді мужчина показний – високий зростом, очі сині. Умів він правильно заговорити, між людьми повестися, як слід. Хіба мав один гандж – був трохи клаповухий.

От народилося в молодят одно по одному двоє дівчат. Та так якось хутко: за першим дитям Надежда ще не встигла відійти, аж тут на тобі – вже й друге в колісці плаче! І так бідолашну молодичку після пологів рознесло! То була струнка, тендітна, як берізка, а це стала не жінка, а гора. Ходить Надежда по квартирі туди-сюди, човгає ногами, важко дихає. А Віталька ж брав її, бо красуня!

– Де воно й націплялося до мене тих дев'яносто п'ять кілограм... – журилася Надежда.

– Ти й сама на себе тепер не схожа, – жартував Віталька. – Коли б оце знав, що ти такою станеш...

– Не подобаюся – не дивись! – перебивала його Надежда. – Сам он клаповухий!

– Треба тобі якусь гімнастику, чи що, робити, або на діету сісти, бігати вранці, – наче не чув роздратування й кпинів, – трішки схуднеш.

– Тоді буду худнути, як ти собі вуха вкоротиш!

А жили ж молоді у військовому містечку серед лісу, до міста далеченько, розваг – катма, а квартира їхня в гуртожитку маленька, однокімнатна; ще й Вітальці раптом перестали видавати платню.

От Надежда й збунтувалася.

Чоловік прийде з роботи, просить повечеряти, а вона:

– Коли я маю час готувати? Та й із чого?! Ти гроші приніс?!

Надежда кричить, сердито вимахує руками, діти від того плачуть.

Віталька підійде, хоче її обійняти, заспокоїти, а вона – ні приступу, відпихає його від себе, а сама зла така, аж труситься.

Отак Надежда день при дні тільки й злиться, вогнем аж дише, і шукає, шукає, до чого б ще причепитися та й вимістити на чоловікові свою гірку досаду.

А далі Надежда і взагалі махнула на все рукою – не пере, не прибирає, в квартирі страшенний безлад, сама увесь день ходить нечесана, невмита і неприбрана.

Оце так повелося: як устала Надежда з ліжка, сорочка на ній аж сіра, в плямах – бо ж і біля плити у ній, і малих годує, – так і проходить увесь день і лягає у тій же сорочці спати.

– А хіба мені є час за дітьми? – відгризнеться, як чоловік скаже, що хоч би постіль поміняла.

Вранці Віталька сідає снідати, Надежда йому по столі сердито мисками совгає, гримить каструлями, сопе.

– Ти чайку мені запарила? – намагається піддобритися Віталька.

– Що?! Чайку йому! – кричить Надежда. – Для чайку треба цукру, заварки треба, ти купив?

– Скажи, якого треба чаю, куплю...

– Мені, крім чаю, ще багато чого треба!

– Що саме?

– Дивана нового, штори, туфлі, увесь одяг треба поміняти, діти наші теж, мов старці, колготки на них геть порвані, машину пральну, щоб я рук не випарювала у порошках і відбілювачах, телевізора...

– Дякую за сніданок!!!

Віталька біжить у двері, а Надежда йому услід ридає. Він уже на вулиці, і звідти чує, як кричить Надежда.

От і почав Віталька шукати всіляких приводів, аби раніше з дому на роботу втекти та довше звідти не повертатись.

Молода жінка через це ще більше лютує.

Та й спробуй тут не лютуй: Надежді двадцять років, ще і погуляти хочеться, і світу побачити, розважитись, між людьми побути. А вона цілими днями товчеться сама й сама, із двома малими дітьми в чотирьох стінах...

А воно ж як – у тієї дитинки зуби ріжуться, а те просто хоче до мами на руки; у квартирі увесь день тільки крик і вереск стоїть, плач і голосіння – нема ні від кого ні допомоги ніякої Надежді, ні розради.

Як уже дівчатка почали самі ходити, стала Надежда вивозити їх гуляти. А там, у військовому містечку, були ж іще й інші жінки – дружини офіцерів. Помалу-помалу Надежда з ними й обзнайомилась, стало їй веселіше – мала із ким поговорити, відвести душу, уже й самій не нудно.

– Аж розвиднилося мені неначе! – дзвонила вона своїй мамі. – А то думала, що зійду з глузду. Ніч була, мамо, темна ніч!

Потроху життя налагоджувалося. Надежда навчилася сама пекти хліб, взялася вишивати – зробилась спокійніша.

Аж тут почали жінки Надєжді доносити то одна, то друга, що її Віталька пустився берега.

– Он як почав гоголем ходити, лисину під чуб ховає, ти не помічаєш?

– Либонь, завів собі коханку та й розважається на стороні... – казали прямо в вічі.

І раптом...

– Бачила, як із букетом троянд ішов!

– Мені він букетів уже давно не носить, – зітхала на те Надежда.

– Та комусь же несе?

А далі ще й таке...

– Бачила твого Віталіка сьогодні у місті, стояв біля парку з якоюсь красунею, напевно про зустріч домовлялися.

– Може так, знайома... – не вірить вухам Надежда.

– Та вона йому бісики пускала, а Віталік – тільки ж ти не здавай мене! – тримав її за руку, от!

– Ти, Надеждо, придивись пильніше, чим твій чоловік після роботи займається, спитай його, куди він ходить.

Надежда й придивилася, і спитала...

Якось увечері, тільки-тільки переступив поріг, а вона й накрила мокрим рядном:

– То це так?! – кричить. – Я тут сама з дітьми воловоджуся, а ти волочишся за молодими?!

– Це хто тобі таке сказав?!

Надежда не хотіла видавати, хто, то й перемовчала. А Віталька тоді:

– То це ти не маєш доказів, а причепилась? Мабуть, тільки вишукуеш причин, щоб мене позбутись?! Чого ти, курко дурна, добиваєшся? Розлучення хочеш?! То буде тобі розлучення!

Пожалілася тоді Надежда на чоловіка своїй матері, виплакалася їй у слухавку й поради запитала. А та:

– Я тебе заміж йти не силувала, – каже, – треба було після школи в інститут вступати та для початку вивчитися, знайти гарну роботу; ми ж тобі з батьком про те казали. Але... Як ти нас тоді не слухалася, вчинила по-своєму, вийшла заміж – то тепер терпи! Кому, як не мені, знати... – щось недоказала.

– У Віталіка є інша жінка, я його покину! – кричить Надежда, думає, що матір тим розжалобить. – Можна, мамо, я до вас повернуся?

– Коли б ти ще була сама, то й мови немає, приїхала б, забрали. А тепер у тебе, Надеждо, ще є двоє малесеньких дітей, хто їх одягатиме й годуватиме? На нас із батьком не надійся, нам аби пенсії на ліки вистачило, де ще трое людей на собі тягнути?

– Я піду працювати, – хапається Надежда за соломинку.

– А мое хворе серце? – каже мати. – Мені потрібен спокій, тиша в домі, діти ж будуть бігати, галасувати. Та й не закінчиться те ваше розлучення одним днем, ми з батьком не витерпимо тяганини.

От Надежда і притихла. Бо куди їй було діватися? За що б вона жила? Куди в чужому місті пішла б на роботу? Хіба прибиральницею, та й то які часи! – нехай би знайшла ще де роботи! А коли б і знайшла, то як поділити на себе й на дітей ту дрібну зарплату; квартиру знайти, дівчаток на когось залишити?

Обдумалась Надежда...

І відтоді й голову схилила, ходить, мов вівця, покірна й тиха.

А Віталька з того радий! Як побачив, що вона з усім змирилася, то й зовсім сором втратив, уже й не крився, що має любовницю.

Вже й друзям похвалився. А ті вдома – своїм жінкам. Жінки Надежді й донесли:

– Твій чоловік...

– А що я можу зробити?! – кричить Надежда. – Ви мене до себе, може, заберете?

– Та ні... Тільки ж так геть неподобно, на що це схоже!

– Наші чоловіки ще з твого приклад братимуть, треба припинити!

– Ти йому пригрози розлученням.

– Уже грозила, – журиться Надежда.

– То не допускай до ліжка.

– Давно вже разом не спимо...

– Викинь його речі на вулицю! Ось так, усі, як є, збери у велику сумку й викинь, і скажи, що пожалієшся начальству!

– Ні, це ж буде страшний сором! Та й... а що як Віталька забере речі і насправді піде? Може, та полюбовниця тільки цього й чекає.

– І що ж твій чоловік думає, де його совість?

– А ще та жінка? Хто вона така, як їй не гріх розбивати сім'ю, забирати батька у малесеньких дітей?!

– Ти ж узнай, Надеждо, та піди до тієї безсоромної та хоч патли їй потріпай або – плюнь у вічі!

– Звідки ж я дізнаюся, хто вона, – прислухається до порад Надежда.

– Шила у мішку не втаїш, – кажуть їй подруги. – Рано чи пізно, але про все дізнаємось.

– Бідна ти, бідна, така ще молодесенька, а вже безталанна.

Так усім гуртом Надежду пожаліють, вона поплаче, побідкається, та й тягне дітей додому.

Віталька ж прийде, було, після роботи додому, ні на дітей, ні на жінку геть не гляне; вимийється, причепуриться, дорогим одеколоном обіллється увесь та й іде кудись, ще й насвистує – чисто тобі парубок!

Пробувала Надежда чоловіка всовістити – тільки посміхнувся. А як підняла голос... То він як шпурнув її у груди, тільки ноги зблиснули.

Надежда упала навznak, головою ударилась об двері, скрикнула, розпласталася на весь зріст. А Віталька переступив її та й пішов собі, і не оглянувся – жива вона, чи, може, вбилась.

І не часто, але почав Віталька Надежду бити, чи казала вона йому що гостре, чи тільки мовчки – але «не так» дивилась.

Потому перестав чоловік додому на ніч приходити.

То удень перебуває на роботі, увечері не повернеться, переночує десь і аж надвечір другого дня прийде.

А далі й по три дні на квартирі не з'являвся.

Мусила сховати Надежда гордість у кулак та й іти до чоловіка на роботу, щоб хоч там його застати.

– Віталю, у нас нема що їсти, дай хоч трохи грошей... – просить.

А він:

– Нема грошей і у мене, – каже, – ти ж повинна від подруг своїх знати: нам ще зарплатні у цьому місяці не давали.

Надежда запитує у жінок, а ті кажуть: та ні, була зарплата, невелика, але ж була.

От Надежда знов – до матері.

– Мамо, – просить, – порадь мені, що робити? Хіба йти й просити у чужих людей, бо немає вдома ні копійки, діти хочуть їсти, а чоловік мене майже кинув.

А та порадила:

– Йди, – каже, – Надеждо, в касу й гарно проси касирку, щоб як будуть Вітальці видавати гроші, то нехай перед тим тебе попередить.

Так вона й зробила. В день зарплати пішла Надежда – ще й не сама, а з дітьми! – до каси, сіла біля дверей на стільчику та й сидить.

От приходять офіцери за платнею, дивляться на бідну жінку, головами хитають, вітаються. А Вітальки нема й нема. Діти почали вередувати, касирка боком зирить. То Надежда, щоб зайняти чимось дітей, носить їх по коридору, показує на стіни, а тоді почала гратися у «тосі-тосі»; хтось дав дітям по цукерці.

Аж тут – іде Надеждин чоловік... Як побачив свою сім'ю, зрозумів усе (або йому колеги розказали) та аж озвірів! Мовчки вхопив жінку попід руки й витурив за двері, а там вхопив за комір та й поволік додому; дітки плачуть, дріботять слідом, він і на них горлає; тягне.

А вдома так змісив, що Надежда тиждень боялася через синці на вулицю вийти...

Але від того разу гроші Віталька, хоч і небагато, мусив-таки давати, бо з нього у частині почали глузувати.

Ох і відливалосся Надежді за ті насмішки!

Віталька прийде сердитий, Надежда сипле їсти, а він:

– Ти знаєш, що мені було?! Сьогодні той і той мене підкушував! Я своє життя у тих казармах трачу, я вислужуюся як можу, думав, колись мені звання підвищать. А все через тебе! Ти ж мене осоромила, принизила мене, цього мені ніколи не забудуть!

– Ти сам у тому винен...

– То це я винен у тому, що мені не платять? Я вчився! Я у школі був відмінником, училище закінчив із відзнакою! Мої батьки на мене покладали надію, вони

копійку до копійки відкладали, щоб я в люди вийшов, вони б мали мною гордитися! І гордилися б, я б дослужився! Аби не ти... Ти мені неначе кістка поперек горла стала! Ти наче горб тяжкий на моїй спині! Бачити тебе не хочу!!!

– Тепер не хочеш бачити? А колись казав, що любиш! Я двоє дітей тобі народила, якби я знала...

– Що?! Як ти смієш дітьми дорікати?! Ти, корова, ледащо, курка ти безмозка! Чого ти без мене варта? Ось так би й витурив за двері в шию, коли б не діти. Тільки заради дітей терплю таку болячку! Але ти мене колись виведеш, що й діти не допоможуть! Геть з очей!

Такі розмови були між Надеждою і її чоловіком дуже часто. Або вони просто мовчали, як мали бути разом.

А жила в частині Соня Львівна, офіцерська вдова, вже немолода й одинока. Дітей у неї не було, от і горнулася до чужих. Жінки із військової частини дуже шанували Соню Львівну, і хоч їй щойно виповнилося п'ятдесят, любовно називали «наша бабуся».

Часто ввечері зберуться мамці на лавочках, діти гуляють, а вони про те й про се говорять. Соня Львівна тим часом винесе пиріжки та й пригощає геть усіх.

Але ж ніяка людина не самотня. «Бабуся» у цих краях таки мала одну родичку, яка жила у місті, – куму Наталку. А у тієї була доросла донька Світлана, похресниця Соні Львівни, – і красуня, і розумниця, тільки ж – нещасливо одружена. Чоловік Світлани давно сидів у тюрмі, листів їй не писав. Соня Львівна кожного разу вислуховувала бідкання Наталки про долю своєї дитини, а потім ішла в частину і ділилася почутим із офіцерськими жінками. Усі разом вони журилися за Світлану.

– Як воно у світі, – казала Соня Львівна, – у кожного своя біда. От у моєї куми, наприклад, усе у неї є. Хоч Наталка і вдова, але багата: чоловік її був дуже розумний, очолював усіх комуністів у районі. Гроші після розпаду Радянського

Союзу, як у мене, на книжці не пропали, кум їх уклав у бізнес, директором поставив рідного брата, а сам тільки й їздив по закордонах, возив дочку і жінку. І де вони тільки не побували! От хтось із вас точно знає, де знаходиться Єгипет? От! А Наталка зі Світланою фотографувалися біля пірамід! Купили трикімнатну квартиру, дороге авто, почали будувати дачу... І тут – інфаркт. Кум помер, Світланка невдало вийшла заміж. Хоч Наталка з дочкою тепер і живуть, мов вареники у маслі купаються, гроші у них є і будуть, нічого ніколи не потребуватимуть, але одна тепер – справжня вдова, а інша, не знаю, як і сказати, – солом'яна?

І от «бабуся» дізналася, що її похресниця розлучилась.

– Нарешті, – казала Соня Львівна. – Бо що ж це за заміжжя? Поки він там серед усіляких злодюг і волоцюг дурного набиратиметься, вона тут буде помалу старіти? А потім той бандит повернеться, гроші собі до рук прибере, та й скаже Світланці: ти вже мені така не треба. Бо хіба таке не раз бувало? Он хоч би й наша Надежда – хоч молода і гарна, та й то... І взагалі, дівчатка, навіщо хорошій жінці чоловік-тюремщик? Яке з ним буде життя? А так – поки красива і багата, знайде йому заміну!

Вже й швидко після того знайома похвалилася Соні Львівні новою радістю.

– Я тобі не хотіла всієї правди відразу казати: не просто так Світланка розлучилась, вона буде у парі.

– Он як!

– Тепер моїй донечці посміхнулося справжнє щастя! Ходить до неї гарний хлопець, іноді залишається й на ніч. А що такого? Світланка – вже не дівчина, ти, Соню, знаєш, яка у неї важка доля. А я своїй дитині хочу добра.

– Може, не треба було б спішити залишати хлопця на ніч до весілля, ще хто його знає, як складеться.

– Я Світланці повністю довіряю, та й нема ніякої причини сумніватися у парубкові: він і гарний, і забезпечений, стриманий, делікатний. А який працьовитий! Усю роботу чоловічу нам у квартирі переробив; настане весна, то візьмемося й до дачі; матиму собі нормального зятя!

– Ну й добре! – радіє хрещена мама. – Я дуже за Світланку рада! А хто ж такий? Як звуть? Звідки?

– Родом з-під Одещини, у батьків – один син, тепер служить в армії, офіцер.

– Де ж він саме служить?

– У нашій військовій частині!

– А який із себе?

– Красень! – хвалилась майбутня щаслива теща, – високий, очі блакитні, трохи, правда, лисуватий, але то нічого, кажуть, що лисі дуже розумні.

– Так і є, мій покійний чоловік теж зарання полисів, – згадувала своє «бабуся».

– І приходять кожного разу такий доглянутий, гарно дивиться за собою, приносить Світланці квіти, а онучці купує дорогі цукерки, дарує іграшки! Із таким моя дочка буде щаслива, матиме нормального чоловіка, а я нарешті спокій. І ще: я йому кажу, щоб переїздив уже до нас, та й житимемо всі разом, квартира в мене простора, трикімнатна, місця на всіх стане. А він: «Треба ще трохи почекати, я ж таки мужчина!» Каже: «Не хочу сідати вам на шию, вже скоро зароблю на свою квартиру, а потім ми переїдемо туди із Світланкою, а до вас, Наталю Павлівно, каже, будемо приходити в гості». От яка людина! Справжній чоловік! Де тепер такі ще є?

– Що правда, то правда, кумо, таких немає...

– Бач, має службове житло, а не хоче мою Світланку до гуртожитку вести, та й у нього ж там тільки одна кімнатка.

– Ти от говориш, говориш, – каже Соня Львівна, – а не зізнаєшся, як твого майбутнього зятя звать, чи це секрет? Боїшся, що я його собі відберу?

– Чому боюся? Звать його Віталій!

– А він, бува, не клаповухий трохи? – раптом здогадалася Соня Львівна, про кого мова.

– Ти що, знаєш його?...

«Та який же з цього Віталія гарний чоловік для Світланки?! Коли є у нього вже сім'я – жінка, ще й двоє дітей! Знаю я цього пройдисвіта, дуже добре знаю, бо ми живемо поряд!» – подумала Соня Львівна, але вирішила всієї правди поки не казати, промовчати. Не хотіла стара жінка «кидатись на амбразуру», ставати свідком у такій делікатній справі. Бо ж відомо: хто на таємних коханців доносить, після примирення сторін стає найпершим – при тому ж для обох сторін – ворогом.

От Соня Львівна й викрутилася:

– Я живу у військовому містечку, – каже, – але може, це той, про кого думаю, а може, й хтось інший.

Ось так несподівано й дізналася Надежда, куди саме її чоловік ходив.

«Он воно що, – думає Надежда, – знайшов багату жінку із квартирою, уже й обживається в сім'ї, звикає; ще трохи потягне kota за хвіст, а там наважиться, та й шукай вітра в полі! Треба мені із цим усім щось робити».

І вирішила Надежда для початку за Віталієм прослідкувати. Але ж двоє дітей на кого zostавити? Та й клопотів по дому вистачає.

День, два збиралася Надежда, а потім таки намірилася вийти в місто, щоб хоч подивитися на той будинок, де живе її розлучниця. Що мала би з тим робити, ще

не знала.

Третього дня після того, як дізналася всю правду, таки одягнулася Надежда в новіше плаття, взяла дітей за руки...

Аж тут – чоловік іде додому, мов щось відчув.

– Куди це ти збираєшся? – питає.

– Та хотіла до перукарні піти, учора домовилася із Сонею Львівною, щоб за дітьми подивилась.

– Я знаю, мені Оріся сказала, що ти на бабусю із сестрою їх маєш залишити. Але я тобі дітей кидати не дозволяю! Щоб із дому нікуди ні ногою, чула?! А то...

Мабуть, слідкував за нею.

Похнюпилася Надежда, перевдягнулася в старий заштопаний халат, зосталась удома.

І Віталік цієї ночі вдома був; а потім цілий тиждень до міста не виходив.

– Мабуть, щось між ними сталося, – казала подружкам Надежда.

– А раптом усе само собою розсмокчеться?

Вона вже й рада...

Аж ось після обіду в неділю зібралися жінки на посиденьки, а тут і Соня Львівна вийшла, гукає до Надежди:

– Була я вчора в місті, заночувала у куми, оце тільки вранці й повернулась, хочу тобі новину сказати.

– Як щось гарне, то кажіть!

– Слухай: між твоїм чоловіком і Світланкою пробігла чорна кішка.

– Мабуть, таки точно покався, – кажуть жінки. – Одумався нарешті!

– Не в тім справа! Слушайте: Світланка (я ж і порадила) поставила жениху ультиматум: або вони до кінця місяця розпишуться і почнуть жити разом у квартирі її мами, або вона шукатиме собі когось іншого. Він, звичайно ж, почав відмовлятися, мовляв, каже, треба ще трохи часу. А вона тоді: даю тобі тільки тиждень на роздуми, у неділю буду чекати на остаточну відповідь, і як ні, то й ні!

– Ах он воно що! – аж задихнулася Надежда. – То це мій Віталік розмірковує? А я вже думала... Ми ж із ним знову почали разом спати!

– Ти зарання не тривожся, – кажуть жінки. – Якщо спить із тобою – це гарний знак. Мабуть, не піде більше до Світлани. Ти, Надеждо, сама подумай: щоб із нею одружитися, спочатку треба із тобою розлучитися. А хто ж вас без твоєї згоди розлучить?

– Та й чи буде моя кума Наталка згодна взяти до себе такого зятя, коли про все дізнається, він же їх безсовісно обманював...

– І на квартиру у нього грошей немає!

– Сьогодні побачимо, – каже Соня Львівна. – Кума казала, що Світлана дуже чекає на Віталія, зранку має йти до перукарні, і якщо вони таки помиряться, то увечері йтимуть до ресторану, відзначатимуть заручини.

– Он воно як... – шепоче Надежда. – Вже й заручини будуть відзначати...

От цього дня прийшов Віталік із чергування, а Надежда дивиться за ним, спостерігає, сама не своя від страху: що має робити? А він перевдягнувся в чисту сорочку, обіллявся одеколоном, та й каже:

– Піду я, Надю, в місто, треба нам щось до столу солодкого купити.

А Надежда:

– Нічого не треба! Я ось вечерю зготувала, маківника спекла, усе ж є, сядь та й поїж.

– Вечеряйте без мене.

А дівчатка, Надежда понавчала, й собі кинулися до батька, просяться на руки:

– Татку, татку, візьми мене, погойдай!

– Ми без тебе не будемо сидати, – каже Надежда, – діти увесь день чекали.

– Гаразд, я обіцяю, що швидко буду, повечеряємо! А тоді у мене ще можуть бути справи, – кинув роздратовано.

– Не йди...

Але Віталька її вже не слухав, узяв гроші та й вискочив із дому.

А Надежда, коли вже знала, що чоловік вирушив до любовниці, то й кинула усе, як є, і в халаті й капцях назирці за ним побігла.

До міста треба було через ліс іти. Віталька пішов уперед, а вона скрадається слідом, ховається в тінь, перебігає від дерева до дерева, боїться якось видати себе.

Коли ж вони так вийшли уже і в місто, чоловік завернув до першого квітового магазину, купив великого букета – малинові троянди. Трохи із Надеждою лице в лице не здибались, вона й не заховалась, коли б трохи відхилив голову убік, помітив би свою жінку, а так Надежда стоїть посеред вулиці, ні жива ні мертва, нігтями долоні до крові здерла, а він і не озирнувся, упевнено пішов вперед.

Надежда перевела подих, побігла далі. Ще трохи попетляли вони вуличками, перейшли через найбільшу площу, Віталік знову зайшов до магазину і вийшов звідти із невеличким пакетом. «Мабуть, цукерки», – думає Надежда.

Аж ось підійшли вони до красивого чотириповерхового будинку. Зайшов Віталька у під'їзд, а Надежда перейшла через дорогу, чекає і роздивляється. Будинок гарний, хоч і не на одну сім'ю, дах покритий черепицею, на балконах ковані перила, довкола огорожа, невеличкі обрізані дерева, біля під'їзду припарковані дорогі автомобілі...

Надежда обмацала очима кожне вікно, роздивилася на кожну штору; як дізнатись, де ховається її розлучниця?

Подивилася на годинник – минуло тільки п'ять хвилин, а Надежді здалося, що ціла вічність, вона вже хотіла йти й собі за чоловіком, щоб застати на гарячому, подивитися обом у вічі. Вже й зробила крок, як тут – щасливий Віталька вийшов із дверей і попрямував геть.

Надежда трішки почекала, доки чоловік відійшов подалі від будинку, – і швидесенько забігла у під'їзд. Йде Надежда східцями нагору, прислухається... «І як я дізнаюся, де живе ота Світлана?»

Аж раптом бачить – на одних дверях, застромлений за ручку, висить Віталіків букет, а під порогом – стоїть пакунок! Надежда довго не думала, пакунка ногами потоптала, а троянди схопила в оберемок – та й ну мерщій бігти.

Біжить Надежда через місто, аж вітер їй у вухах свище; вскочила до лісу, не дивиться на стежки, вибирає найближчий шлях, чеше через кущі й бур'яни навпростець.

Швидко була й вдома.

Доки чоловік повернувся, Надежда встигла вечерю на стіл накрити. Застелила навіть нову скатерть, дістала із шафи красиву вазу, ту, що батьки їм на весілля подарували, налляла по вінця води і встромила зверху букета. Дітей за стіл всадила і сама сіла, переможно посміхається.

Недовго і чекала...

Чує Надежда, хтось іде по доріжці, грюкає дверима, – заходить Віталька до коридору, роздягається, мугикає щось собі під ніс, щасливий.

– Я вже є! – гукає звідти. – Купив вівсяне печиво, ось, беріть!

Так із простягнутою рукою й зайшов він до кухні, аж глядь на стіл – а той букет, що він купив коханці, стоїть на видному місці! І Надежда сидить, розпатлана, упріла, із складеними під грудьми руками...

– Це що?... – показує Віталька на стіл.

– А ти не впізнаєш?

– Як ти?... Ах ти ж...

– То це так, Віталіку, ти купив нашим дітям солодкого? Чи тобі краще на хвойд і їхніх байстрюків витратити гроші? Їм букета, цукерки шоколадні, а нам жменьку дешевих пряників у целофані? Тобі перед дітьми не соромно? От я батькам подзвоню і розкажу, як ти тут вислужуєшся! Я до командира частини піду! Що?! Заткнуло тобі пельку? Не знаєш, що й сказати? Ах ти ж волоцюга!

Як озвірів же після цих слів Віталька, та як кинеться на жінку з кулаками!

– То ти за мною стежила! – кричить. – Забрала навіть квіти! Як ти посміла, свинюка підла!

І відлупцював Надежду так, що потрапила вона в лікарню зі струсом мозку.

Віталік швидко допомогу сам і викликав, як побачив, що жінка не може прийти до тями. Тільки ж як під'їхала машина до будинку, вхопив Надежду за руку й просить:

– Надінько, ти ж нікому нічого не кажи, чула? Не зізнавайся, що... що ми із тобою посварились. Бо мене посадять у тюрму, почнеться суд, усім тоді будуть непереливки.

Надежда мовчить, а він їй ще й по голові гладить, цілує руки.

– Я сам не знаю, що на мене найшло, – каже. – Якась мана мені закрила очі, я дуже каюсь, коли б усе назад вернути... Ось уже лікар іде, Надю, то ти утямила?

Так Надежда й не зізналася, сказала, що перечепилася за поріг і ударилась об ванну.

Лікар тільки головою похитав, але записав усе так, як йому сказали.

Відвезли Надежду до лікарні, а Віталік відпросився із роботи та й чкурнув разом із дітьми до своїх батьків. Дівчаткам накупив цукерок, іграшок і пообіцяв, що відведе до цирку, тільки щоб вони нікому-нікому не казали, чому мама впала.

Тим часом Надежда ні матері своїй, ні батькові не подзвонила, і чоловікові теж заборонила про те, що із нею сталося, казати.

То Віталіку – як гора з плечей. Його батьки зустрічають гостей, дивуються, чому ж Надежда не приїхала!

– Як це так?! – вже за столом каже Надеждина свекруха. – Де це видано? Що вона за мати, що маленьких дітей самих відпровадила!

– Надежда прихворіла, – пояснює Віталік.

– Знаємо ми ті хвороби, видно, хоче сама в хаті вилежатися! Де їй до села їхати, городській красуні, ще манікюри тут на городі поламає!

– Та ні, мамо, – захищає жінку Віталік. – Вона справді хвора.

– Маму лікарняна машина забрала, – каже тут одна з дівчаток. – У неї дуже голова боліла!

– Як?! Чому в лікарню?!

– Тато дуже просив, щоб ми не казали, – лепече дитина. – І як ми не скажемо, що це він маму попхнув, то підемо скоро до цирку!

Віталікова мати й за голову вхопилась.

– Ах ти ж негідник! Ти підняв руку на свою жінку? Із свого батька береш приклад? І що на це свати скажуть? Вони тобі не подарують того, що ти Надежду скривдив!

– Ніхто, мамо, не дізнається, – похнюпився Віталій. – Діти скоро забудуть, а Надежда вийде з лікарні, то я її перепрошу.

От Віталій у селі копає картоплю, а його жінка тим часом відновлює здоров'я.

Лежить Надежда в травматології, у загальній палаті. А поряд жіночка – маленька, чорнява, волосся довге-довге, звали її Ніна. До Надежди ніхто не ходить, а до тієї – зранку діти, удень чоловік, а увечері усі разом. Понаносять Ніні всього – і яблук, і пиріжків, цукерок, ковбаси, вона не може всього з'їсти, то їй роздає сусідкам, і Надежду пригощає. А в тої ї апетит пропав, не хоче ні їсти, ні пити нічого; нікого бачити не хоче Надежда, тільки лежить на ліжку й плаче.

Добре, що хоч Ніні чоловік приніс до лікарні телевізора, то яка-не-яка розрада – то кіно подивляться, то новини, якусь цікаву передачу, разом і обсудять. Надежда в розмовах участі не бере, лежить, мовчки дивиться, коли не плаче.

– Ти, мабуть, приїжджа? – якимось питають жінки.

– Та ні... – зітхає Надежда. – Тут живу, у військовому містечку.

– Сім'я у тебе є, чи, може...

– Є і чоловік, і двоє діток.

– Зрозуміло.

– Чого ж вони не приходять до тебе? – підсіла Ніна на ліжко. – Може, що сталося? Ти ж така ще молода!

– Як я вам заздрю... – і Надежда розвернулася до стіни плакати.

– Не треба мені заздрити, – Ніна зігнулася над Надеждою, погладила по волоссю. – Бачу, ти вся у синцях, це чоловік тебе побив?

– Він...

– А за що?

– Бо має коханку, а я його вистежила.

– О-о-о-о, бідна ти, бідна, та ще й немудра, – похитала Ніна головою. – Для чого тобі було чоловіка вистежувати, що це дасть?... Мій чоловік, як був молодий...

Надежда розвернулася.

– Знаєш, – зітхнула Ніна. – Я тобі колись розкажу про свого чоловіка, потім. А спочатку хочу, аби ти подумала... про дітей. От ви чубитеся між собою, а що терплять ваші діти?

– Що ж мені робити? Покинути його?

– Твоїм дітям потрібен батько, рідний. Тому найперше тобі треба заспокоїтися, згадати, що ти вже не дівчинка, а жінка, мати. Треба набратись мудрості...

– Де ж мені її набратись?

– Затям, не я сказала: саме жінка робить свого чоловіка або дурнем, або господарем. І в тому, що між вами, є й твоя провина.

– Що ж робити?

– Коли повернешся із лікарні, – повчає Ніна, – забудь усе, що між тобою і чоловіком до цього дня було поганого. І ніколи більше про те не згадуй і не дорікай йому. Він нехай чинить так, як знає. А ти почни від того дня, коли ви ще були щасливі. Якщо буде понурий – не зважай, краще займися собою, домом, дітьми. Живи і радій життю, шукай свій інтерес, якесь заняття до душі...

– А Віталік?

– Май терпіння, якщо ти і справді хочеш далі із цим чоловіком жити. І якщо ти готова пробачити – то живи, а ні...

– А може, піти мені до якоїсь знахарки чи ворожки?

– І ворожки бувають різні. Але... коли тобі буде від того легше, йди.

Так говорили Надежда з Ніною день при дні.

А коли час було збиратися додому, Надежда попросила:

– Можна я буду вам час від часу телефонувати?

– Можеш.

Вийшла Надежда з лікарні зовсім іншою людиною. Записалася до бібліотеки, цілі дні сидить, читає.

А тоді ще й вирішила звернутися до бабок і ворожок. Напитала по людях адреси, почала ходити.

Усе робить Надежда, що їй радять. Одна знахарка каже Надежді сипати чоловікові на сліди сіль, інша навчає, що у чай доливати.

Виливали на віск.

Навіть носила Надежда до ворожок Віталікову сорочку, фотографію весільну.

Купувала різні трави й амулети.

А він – хоч і не б'є більше Надежди, але й не кидає коханки.

Уже й Світлана дізналася про те, що кавалер її жонатий, тільки ж, мабуть, полюбила його до того часу і вичікувала, що він вирішить.

Надежда як у вогні жила і таки насмілилась – пожалілася на чоловіка батькові, бо знала, що в того залишилися серед військового начальства знайомі в керівництві...

– Тату! Зроби так, щоб Віталіку виписали якусь догану, щоб його налякали, що виженуть зі служби!

– Дочко-дочко, про що ти просиш, схаменися!

– А що ж мені робити?!

– Та ти ж жінка, будь мудрою, хіба мені тебе вчити?

А потім Надежда ще й дізналася правду, через що її батьки покинули колись Германію.

– Надінько, – казала мати, – не хотіла я виносити брудну білизну, та ще й перед свою дитину, але так уже виходить. Хочу, аби ти знала, що й наш батько мав колись коханку! Як ми були в Германії, то він зв’язався з якоюсь фfrau. На мое щастя, тоді були такі часи, що я швидко знайшла управу, пригрозила скандалом. І щоб не вигнали з війська, батько сам подав рапорт на переведення назад до Радянського Союзу, бо коли б пішов розголос, то одним переведенням не обійшлося б!

– І ти батькові пробачила?

– Ти теж пробачиш, Надю, тільки дивись, не будь дурною, не перегни палицю і не зостанься сама з дітьми. То все через молодість, оті Віталікові дурущі, повір моїм словам, пройде час, і він заспокоїться, вгмониться, буде сидіти вдома! Ти ж його тим часом не провокуй.

Почувши таке, Надежда більше в батька допомоги не просила, але до ворожок бігала часто – то пожалітися, то на картах погадати.

І не знати, чи то бабки допомогли Надежді, чи, може, таки постарався батько, але прийшло раптом Вітальці направлення – переїжджати на службу в інше місце.

Дзвонить Надежда Ніні, така рада!

– Дали нам у місті квартиру двокімнатну, і зарплата у Вітальки буде вища! – радіє. – Тільки не знаю, чи їхати мені разом із ним тепер, чи, може, ще трохи почекати, пожити з дітьми тут, поки він у новій квартирі ремонт зробить?

– Ти що, Надеждо? Тебе ще життя нічому досі не навчило? Мерщій кидай усе, як є, та їдь за чоловіком і не залишай його там самого ні на день, ні на годину, ходи за ним, мов тінь! – радить Ніна. – Почекай... А твій чоловік ще в частині, біля тебе?

– Ні, – каже Надежда, – вже два дні, як поїхав.

– То швидко бери ноги в руки й лети за ним! Сьогодні ж! Чи ти хочеш сама з двома дітьми залишитися?

– Ото я дурна! – Надежда злякалася. – Уже іду! Біжу складати речі! Спасибі вам за пораду.

Переїхали Надежда із Віталіком на нове місце.

Відразу ж по приїзді відвели дітей до дитячого садочка, Надежда обклалася книжками і стала готуватися до екзаменів. Ще записалася на плавання в басейн, замість м'яса їла рибу...

Навесні Надежда почала бігати до інституту, а в кінці літа прийшло повідомлення, що вона вступила на заочне відділення.

– Все! Я тепер уже більше не дурна курка! – кричала до Ніни в слухавку Надежда. – От побачите, закінчу інститут сама!

– Ну, старайся! Тільки як же ти встигатимеш усе – квартира, чоловік, діти, басейн, навчання?

– Який басейн? Я на роботу піду; спочатку нянею до дитячого садочка, там якраз звільнилося місце, жінка в декрет пішла. І біля своїх дітей буду, зароблю гроші, та й стаж зараховуватиметься.

– Молодець! – Ніна подивувалася такій переміні.

– А хто в мене є, крім мене? – каже Надежда. – На кого мені ще надіятись? У матері з батьком одна відмовка: ти вийшла заміж. Чоловік? Де гарантія, що мій Віталік знов не заведе собі коханки? Досить мені принижуватись? Ні! Усім докажу, що я теж чогось варта!

Ось так і завертілося.

Надежда усе встигала: зранку на роботі, потім порядкує вдома, у вільний час читає, вчиться. Добре, що інститут був у тому ж місті, де вони жили.

Та й Віталік, на щастя, на новій роботі мусив цілий день бути на території, вільного часу не мав і не міг вештатися без пуття. І як був зайнятий, то й дурощі йому в голову не лізли, щовечора повертався додому, до сім'ї.

Почалося і в країні прояснення. Віталік із Надеждою заробили грошей, самотужки зробили в новій квартирі ремонт, почали на машину відкладати.

А Надежда на роботі так старалася, що вже наступного року перевели її працювати вихователькою.

Інститут вона таки закінчила, ще й з відзнакою! Аж тут – ставлять її завідуючою дитсадочка...

– Це ж така відповідальність! – дивується Ніна.

– Ви б бачили очі Віталіка, коли він про мое підвищення почув! – регоче Надежда в слухавку. – А що? Не чекав, що я подужаю! Нехай тепер хоч і покине – мені не страшно.

– І що, ти...

– Та ні, нічого такого не думайте, важкі часи в минулому, колишнього уже не буде! Знаєте, якось я замислилась і зрозуміла: в тому, що мій чоловік загуляв, я таки й справді була трохи винна. Ми з колегами на роботі говорили... Мій Віталька не найгірший. І батько дітям. Ви знаєте, а відколи ми тут живемо, його як підмінили: усе додому несе, із дівчатками щовечора гуляє, купує мені квіти.

– То ти Віталіка зовсім-зовсім пробачила?

– Пробачила і геть усе чисто забула!

– Я за тебе дуже рада!

І все в Надєжди і Віталіка тепер дуже добре. Дівчат своїх вони повіддавали заміж, у цьому році вже й діждалися онучка.

Живуть і радіють життю. А про те, що було поміж ними колись у молодості, не згадують.

Червоне плаття

Немає таких умов, до яких людина не змогла б звикнути, особливо ж коли вона бачить, що всі інші живуть так само.

Лев Толстой. «Анна Кареніна»

Ще маленькою Маланка якось намріяла собі червоне й довге плаття, усе по подолу вишите квітками, із золотим намистом: десь почула казку про королеву та й схотіла.

– Куди в селі тобі те плаття? – журилась її мати. – Чи до городу в ньому підеш? Може, до корів одягнеш?

– Ну купіть... Купіть мені! – канючить.

– Таке ніде й не продається, от хіба як виростеш, сама пошиєш та вишиєш, то будеш мати.

– Отаке вигадала! – так само й батько.

Тільки старший брат утішив малу Маланку:

– Я колись тобі куплю те плаття!

Та й забулося.

Підросла.

Оце ж нічого так не любила, як шити! А вишивати прошви, сорочки, а рушники, серветки! Робити квіти з паперу, голубків із соломи, лялечок із клоччя, з гілок кружечків і віночків із сухої трави та колосків плести – мамо рідна!

Як прибирають, було, молодиці, хату до Великодня чи до Різдва, чи на яке інше свято – а хоч і весілля! – то непримінно йдуть і біжать до Маланки.

– Маланочко, голубко, на ось тобі такі й отакі кольори, виріж мені на гільце чотири квітки.

– Голубків до образів, будь ласка, доню, нехай я хоч у останній свій Великдень намілююсь!

– Сорочечку хрестильну для мого синочка виший, подруженько? А я тобі на увесь вік вдячна буду.

І Маланка сидить, і вишиває, і ріже папір на квіти до гільця, мотає житні колосочки до середини букета, щоб було гарно, і співає молитов або пісень весільних.

– Ось, маєте! – віддає нареченій.

– Яка ж краса! Очей не можна відірвати.

– Щоб щасливі були у парі...

– Ой, дякуємо!

– Зажди! – переб'є Маланка. – Я туди і любистку гілочку поклала, і молодого дубового листя, і пучечок калини, жита для довгих літ!

Ось така була Маланка! Інша б уже, аби жила у місті, мала б такі статки, що й не думала б і не гадала б ні про яку іншу роботу, як тільки сиди й вишивай на здоров'я, або ще б мала гроші добрі, та й купила б собі усе, що хотіла, хоч би і те червоне плаття із золотим намистом. Але Маланка про нього й геть забула!

Рукоділья Маланці в радість. Якась дівка і десять років сидить, плутає голкою, рве нитки, ще й мама їй допомагає, та все не встигне вишити хоч однісінького рушника собі на весілля! А Маланка, хоч і робить усе на городі й у хаті, та уже півсела обшила, аж дивно якось!

– От уже горить у вашої дівчини в руках робота, – переказують Маланчиній мамі люди.

– Та я й сама не знаю, у кого воно таке...

А Маланка не тільки ріже й шие, вона уже й школу закінчила та й вхопила до рук сапу – і гайда сапати буряки, пішла у ланку.

– Що ні, то ні! – якогось дня приїхав із міста Маланчин старший брат і подивувався, що сестра так швидко виросла; видер із рук сапу.

– Поїдеш учитися! – каже.

– Та нізащо!!! – звереснула Маланка. – Я ні ногою із села!

– Тобі ось-ось – та й двадцять років, що собі думаєш?! – кричить на неї брат. – Усе життя хочеш бродити полями і длубатися у землі, із твоїми золотими руками та світлою головою?

– І не кажи, не поїду!

– Мамо, батьку? – розвів руками брат. – Я п'ять років вчився, вдома не був, сестра виросла, чому ви не заставили її учитися?

– А що я скажу? – знизує плечима мати. – І я не вчилась, он і писати не вмію, та живу, як усі люди.

– Так не буде! – брат рубонув рукою перед себе. – Ось буде оголошення в газеті, поїдемо, Маланко, удвох, я тебе в технікум влаштую.

Та й поїхав...

А саме весна, у берегах заспівали солов'ї, полопались на вербах бруньки, порозцвітав ряст, барвінок. Потепліло раптово і якимось так, що не можна було втриматись у хаті. А особливо ввечері. Тільки смеркне, забовкає на ставку бугай, зірки сипонуть на небі, от Маланка й накидає на плечі хустку.

– Ти куди це на ніч? – питає мати.

– Піду трохи до дівчат.

– Ото вже, дня немає? – бурчить батько.

– Коли, тату, вдень гуляти, ви що це? Я он наробилась, що й рук не чую!

– Як наробилась, то лягай спати!

– Ніч довга, висплюсь!

І біжить Маланка геть із дому. Закинула навіть вишивання, уже не в'яже та не плете квіток. Їй аби сонце з неба – а вона у верби.

Аж тут приїздить брат.

– То що, сестричко, ідемо до міста, збирайся!

– Куди?... Не хочу я вчитися...

– А це ж чому?

– Бо я... бо я скоро піду заміж.

Мати з батьком були раді. А що їм? Самі усе життя землероби, трудяги, темні колгоспники, то хіба їй дітям іншого треба? Для чого дитину кудись від себе відсилати? Та ще й дочку! Хіба ж не на те її плекали і ростили, щоб була біля них – і розрада, й допомога. Щоб робила, як усі люди, бо там, у місті, без батьківського ока, гляди, ще розледащіє, а тоді сором і обмова. Ні, таки вийшло на добре для батьків, що донька – та ще й така! – буде тепер жити близько біля

них.

– Слава Богу! – радіє мати.

Але брат іншої думки, аж на виду потемнів, зробився хмурий.

– Хто він?! Кажі, як його звати! – приступає до Маланки, боїться, мабуть, що обманути може хлопець. – Чому ще із сватами у хаті не був, а ти вже кажеш про весілля?

– Та це... Це ж Павло, ти знаєш, він трактористом у сусідньому селі робить.

– І оце ти хочеш йти заміж за тракториста?! Тьху! Не буде ніякого весілля!

– Сину... – спиняє мати.

– Не буде! Я сестри тут не залишу, вона в мене одна, та ще й розумниця, красуня, і піде за тракториста заміж?! Ні, нізащо!

– Та яке там добро, у тому місті? – ще хоче збити батько.

– О, тату, не кажіть, як ви не були й самі не бачили! Люди у місті живуть, а у селі – тільки животіють. Немає ніякого в селі добра, тільки робота й робота, і більш нічого. А Маланка має талант, не дам їй життя занепасти!

Син дорослий – батьки тільки зітхають. Зате ж Маланка, Боже милий! Як кинеться у сльози, та як зірве із себе хустку, пхає до рота, щоб не ридати, та труситься уся і стогне.

– Як хоч, то й плач тепер, але на завтра збирайся у місто!

– Не поїду, хоч ріжте мене... я важка, у мене буде дитина...

– Он як?!

І так-таки залишилася Маланка біля батьків, у селі, вийшла заміж. А що мав брат вдіяти, як дитина? Та тільки народилася маленька Настя, минуло ледве два місяці, й Маланка мусила виходити на роботу, він нагадав про своє:

– Вступатимеш хоч до педагогічного, на заочне! – навідався весною. – Бери атестата, та й поїдемо.

– Ой, не можу, мене чоловік не відпустить, – відмахується Маланка.

– Оце так?! Ну, як знаєш, силувати не буду, можеш, коли хоч, в колгоспі ще трохи попрацювати, але скоро сама будеш звідти проситися.

Так і сталося! Чомусь усі біди і вся робота упала на Маланчині плечі відразу ж по від'їзді брата. Усі напасті і знущення, які тільки можна було стерпіти у колгоспі, Маланка терпіла. Якимось так повелося від того дня: у полудень дівчата і жінки обідають, а Маланці бригадир дає додаткову роботу, та ще й найтяжчу. Уже всі після роботи йдуть додому, а їй аби ще одна година, та й то б не встигла.

– Що це за робітниця?! – щомиті стоїть над головою і соромить її начальник, підганяє. – Як так будеш працювати, то підніматимемо питання на зборах колгоспу! Ану хутчій!

Іде Маланка з роботи, ледве дише. Переступила через хвіртку, а там – починай нову зміну! І за місяць так виробилася, що почала падати на ходу, хоч бери і лягай в лікарню, не жінка, одна тінь стала.

– Та що ж це таке зі мною? – жаліється вона чоловіку і плаче. – Я ж як усі працюю, а виходить, що ледащо?

– Ну... Будь моторніша, чи що...

– Куди вже бути моторнішою? Я й так ні хвилини ніколи не сиджу, просто мені дають забагато роботи, та ще й знущаються, вже не можу, заступись хоч ти за мене...

– А що я вдію? Що мені, йти і сваритися, бо моя жінка не може гарно працювати?

– То неправда!

– Ну, знаєш!

А сталося от що: перед тим як їхати до міста, пішов Маланчин брат до бригадира і виставив йому гарного могоричу.

– Прошу тебе, друже, про таке: зроби так, аби моя сестра падала від втоми, допечи їй так, завантаж найтяжчою роботою, щоб вона плакала і молила мене, аби я допоміг їй із того пекла вирватись.

– Зроблю! – пообіцяв бригадир. От і почалось...

Як приїхав за місяць брат, Маланка мало до ніг йому не впала.

– Братику ріднесенький, коли можеш, допоможи мені, бо накладу на себе руки!

– А що я казав?

Маланка вже й не думала сперечатись, завезла документи; у школі відразу ж знайшлося для неї місце – вчительки трудового навчання.

Неначе у рай потрапила Маланка після свого колгоспу. Бігає вона поміж дітьми, щебече, а ще – читає, пише, їздить на сесії. А Павло робить їй діти; це ще добре, що поряд мати з батьком, є на кого залишити, щоб гляділи.

Ледве-ледве закінчила Маланка інститут, та й то! Із останнього екзамену швидко відвезла її до пологового будинку.

– Вродила хлопця! – телефонує вона до сусідів із міста. – Перекажіть чоловікові, щоб приїжджав за мною через тиждень, бо раніше не випишуть!

Та повернулася Маланка сама, із дипломом, на руках – згорточок із немовлятком. Тільки увійшла до хати, а тут і батько з матір'ю, ведуть дітей – аж трое!

– Господи! І коли ж я усе встигатиму? – журиться Маланка. – А де ж Павло? Чому не виїхав за мною?

– Павло... Він скоро повернеться, то й спитаеш.

Маланка із дороги втомлена, ще хвора від пологів, та де дінешся? Четверо дітей, у хліві кричать свині, та й чоловіка треба стрічати.

Павло повернувся пізно ввечері, темний і чорний.

– Вже приїхала? – кричить із порога. – Давай щось на стіл, я дуже хочу їсти.

А Маланка така замучена, вже й сама б щось з'їла, прилягла б, та не має часу й на те, щоб сісти. Чоловік суне до столу, за ним слідом шлейф із запахів мазуту й диму. Не обійняв, не поцілував він Маланки, не подивився навіть у той бік, де спала малесенька дитина.

– Добре, що ти вже вдома, – тільки й сказав приемного, а тоді: – Налий-но мені чарку горілки, щось я виморився дуже.

Маланка мовчки наляляла...

– От тепер ти від мене нікуди й не дінешся, – сказав Павло, як одягала вона до сну сорочку, вишиту і вимережану колись, ще в дівочтві. – Диплом у тебе в руках, діти в ліжках, то... знаєш що, Маланко, я ляжу окремо від тебе, не можу більше із тобою спати, розлюбив як жінку, постели-но мені на дивані.

А Маланка й не пручалась, їй і самій було не до любові. Мовчки постелила, сама лягла на ліжку, та й заснула, як убита.

Пройшло п'ять років, Маланка вже знана в селі вчителька, а ще – шие й вишиває. Знову біжать до неї люди: як не квіток просять, то щось пошити, а ще – жаліють молодицю.

– Ото бідолашна, той тракторист її п'є, гуляє, волочиться за кожною спідницею...

– Ну то й що поробиш? Купа дітей, куди з ними піде?

– Наробив, щоб до себе прив’язати, бо хіба Маланка Павлові пара?

А Павло й не криється, на увесь голос хвалиться перед чоловіками:

– Мені моя жінка потрібна для господи, аби у дворі був порядок та свині нагодовані, та їсти зварено, вона ж іще мені й гроші заробляє! А для любощів я знайду коханку.

– А як кине тебе?

– Мене?! Та я їй тоді! Я відразу ж сказав, що коли що почую дурне, голову відірву!

Маланці люди переказують, вона всміхнеться сумно, нічого не відповість, нагне низенько голову та й іде геть. То й не займали.

Маланка вже геть змирилась із таким життям, терпіла чоловіка, а він потроху-потроху, та й почав піднімати на неї руку. Почула про те мати Маланчина, сказала синові.

Аж тут, мов грім із неба! – втекла Маланка! Розлучилась із чоловіком, взяла дітей і повіялася кудись із села. Куди – ніхто й не знає...

– І ти ж подивись – не злякалася, що четверо дітей бере на себе!

– А то вони не на ній були!

– Павло який-не-який, таки батько.

– Ото тільки й назва була, що батько.

– Як такий батько... – казали люди.

І як то сталося?

Було їй уже за тридцять, приїхав якийсь брат до села та й привіз із собою друга, привів до Маланки в гості. Сидять вони, розмовляють. Гість розказує, що він вдівець, був на війні, а тепер має своє житло в столиці, купив ось машину, що він художник, готує виставку, продає картини, а ще – скоро іде за кордон, і дивиться на Маланку, на стіни в рушниках, на вишиті картини, голубів.

– Це ви все вишивали? – питає у Маланки.

– Я...

– У твоєї сестри надзвичайний талант! – каже до брата гість, а тоді до Маланки: – А можна я поцілую ваші руки?

Павло, як завжди, на роботі, прийшов за північ. Він і не побачив, що в хаті були гості, Маланка не сказала – хіба цікаво? Лежала й боялася ворухнутись, аби не слухати п'яного варнякання й дурних погроз.

А брат із гостем прийшли й наступного дня...

І сталась переміна!

Маланка, дарма що мати чотирьох дітей, за сільськими мірками не дуже й молода, якось враз стрепенулася, розрівняла плечі та й заходилася вишивати собі червоне плаття.

– І куди тобі такий колір? – то ніколи не звертав уваги на те, що вона там мудрує, а то враз став уважним Павло. – Краще б пошила собі сіреньке або чорне чи зелене. А то одягнешся, як дівка, де вже тобі, он на проділі волосся сиве.

– Я матерію порізала... – каже йому Маланка.

– Ну, як порізала, то шкода викинутих грошей, ший. Тільки ж будеш посміховиськом ходити.

А Маланка наступного дня поїхала із братом до міста, постриглась, гарно завила волосся.

– Давай я накрашу тобі ще й нігті? – каже братова жінка.

– То й накрась.

Приїхала Маланка від брата, увійшла до хати, і якась така вона стала, що Павло уперше пильно придивився.

– Ти дивись мені, часом не той... – пригрозив.

А Маланка вишиває. Спочатку увесь поділ розшила синіми квітками, потім подумала і подобавляла поміж пелюсток жовтих прутиків, помережила рукава. Як пішла на останній дзвоник у тому червоному платті до школи, усе село зглядалось.

– А хто то такий? – перепитували одна в одній старі баби, бо недобачали.

– Диви, по нашій дорозі і цокає підборами!

За тиждень Маланка зібрала речі, поїхала із села і більше не вернулась.

– Це... Павле, той... Написала твоя жінка заяву на розрахунок, але дуже просила не казати... – виправдовувався директор школи.

– Як я її, сучку, знайду, розірву навпіл!!! – чоловік рвав на собі волосся.

Минуло чимало часу.

Впізнали Маланку по рушниках, а ще по тому червоному платті, вишитому синіми квітками.

– Бачила її, як ось тебе, – розказувала одна жінка із села, що їздила аж до Москви по придане своїй доньці на весілля. – Волосся геть коротке, завите баранцями. Я йду, а вона стоїть у магазині! Правда, то й не магазин, а така собі якась велика зала, виставка якась. І наша Маланка у тому платті! Я трохи ближче підійшла, а

вона ще й гергоче не по-нашому, от як! Я ледве саму Маланку упізнала! Роки й роки пройшли, вона дуже змінилась.

– То, може, то й не Маланка була, може, ти обізналась?

– Ні, не обізналась: уся кімната в її рушниках, у квітках Маланчиних, хіба я не впізнаю? А зі стелі – пара голубів звисає, тільки вона таких вміла вирізати! А ще – те червоне плаття на ній, а на шиї – золоте намисто!

– То чого ж ти не підійшла до нашої Маланки, не поздоровкалась, нічого не спитала?

– А хіба б я посміла? – зітхнула жінка, Маланчина колись подруга. – Там усі так гарно вдягнуті, чоловіки у костюмах, а я... – показала на шкарбани, – ось у це була взута, на плечах кухвайка. А вона там – у тому платті!

Горілка з медом

Всі закохані й віддані жінки марять про утаємничену самотність, про життя перлини на морському дні...

Оноре де Бальзак. «Розкіш та убогість куртизанок»

Оленка таки була замріяна. Як надумала в дитинстві, що стане вчителькою, то так і вийшло.

У школі вчилась – так старалась!

По закінченні сама поїхала до міста і там вступила до інституту.

Батьки в Оленки не багаті, але й не бідні – як усі в селі. Садили город, тримали корову, качки і свині. То Оленка з дитинства до праці звикла. І вирішила, що після навчання в село вернеться та й буде жити.

До інституту Оленка нікого не кохала, бо все не мала часу. У клуб на танці не ходила, на гульки теж – постійно вчилась. Та ще й така була собі – недоторкана й строга. У школі як однокласник зачепить Оленку – вщипне за щічку або розв’яже бантик, то того крику! Ото й боялись зачіпати.

А в інституті... Хоч і пора їй прийшла на дівування, але вона все, знай, учитьсяся.

А жила Оленка в гуртожитку. Дівчат багато, це ж майбутні вчительки були, а хлопців жменька. На спільній кухні варять студентки їсти, пахощі по поверху розлетілись – а хлопці тут як тут. Дівчата їх пожаліють, запрошують до кімнати, вгощають, діляться харчами. І хлопці вільно почувались, зачіпалили дівчат, жартували, лізли цілуватись, то одну, то другу обирали. Такі тоді були порядки, такі і досі.

Але Оленці до того геть було байдуже, їй одна наука в голові.

– Та ти геть якась сільська й забита, – якимось кажуть їй дівчата. – Чого ти ото зиркаєш так сердито, не посміхнешся ніколи, як хлопці у нас гостюють? Ти знаєш, що вони на тебе кажуть «недоторка»?

– Нехай собі, – зітхне Оленка. – І що в тім поганого? Не дуже мені їх торкання й треба!

Але минув рік, минув другий...

Якимось у коридорі Оленка зустріла хлопця, Москалюка Івана. Була осінь, студенти тільки-тільки повернулися із канікул на навчання. Ніколи раніше Оленка не звертала на того Івана уваги. А це придивилась – і не впізнала! Чи то він так за літо виріс і змужнів, чи то вона сама здрібніла. Напроти Оленки йшов високий ставний хлопець, і тільки по зачісці та жестах змогла вона у тому красені впізнати свого однокурсника.

– Привіт, Оленко! – він ще й посміхнувся.

– Привіт... – Оленка не стрималася й озирнулась.

І він озирнувся теж! Підморгнув Оленці, махнув рукою, пішов.

Повернулася Оленка того дня після занять до кімнати сама не своя, збентежена.

То раніше зготує щось їсти та й сідає за книги. А це... Уже й дівчата з пар прибігли, щебечуть, переповідають новини. А Оленка все сидить і сидить, дивиться у вікно.

– Ти будеш із нами їсти? – уже як гукнула котрась, тоді аж Оленка схаменулась.

– О, а ви вже вдома? – сиділа, мов у сні.

– Та вже давно! Ти що це, не захворіла, бува?

– Та ні...

І сон у той день не йшов Оленці. Встала дуже рано, бо ж ізвечора знання ніяк у голову не лізли. Увімкнула Оленка лампу, відкрила книжку, дивиться на букви, аж там – Іванове обличчя їй ввижається, та й усе.

Дуже сподобався Іван Оленці. Почала вона від того дня слідкувати за ним очима. Де він іде – то аж наче світлішає у тому місці, їй так здається. І мучилась Оленка тяжко, аж трохи схудла і змарніла. Але нікому не зізнавалась, тримала себе в руках: давалося взнаки виховання, батькові слова про те, що дівчина повинна берегти свою честь аж до весілля, а якщо і зустрічатися з кимось, то тільки з майбутнім чоловіком.

А що вона знала про Івана? І чи подобалась йому? Оленка часто помічала, як Іван жартував із дівчатами, як займав котрусь із них. До неї, здавалося, був байдужий.

Вона вже добре розуміла, що закохалась. І ночами Оленка марила про те, як би було добре, аби й Іван звернув на неї увагу.

І от одного разу...

Весна в тому році прийшла рано. Тепла погода уже стояла зо два тижні. Хоч і березень, а в лісі, казали, з-під трави пробивалися проліски й підсніжники.

Оленка на вихідні зібралася додому. Ще звечора склала сумку, бо автобус до села їхав дуже рано. Але на той рейс проспала.

– Та нічого, – сказала вона дівчатам, – поїду в обід! Удома ніякої роботи ще немає, то яка там різниця, коли я доберуся, аби лиш завидна!

За годину до відправлення Оленка стояла на автобусній станції. Людей було багато, тож вона вийшла на вулицю і милувалась погожим днем. Аж раптом помітила Івана!

– Привіт, Оленко, – він підійшов, посміхнувся. – Додому ідеш?

– Так... А ти?

– Я теж! Але мені ще цілу годину тут чекати!

– І мені...

– Ну чому я так рано приперся на автостанцію сьогодні, сам не знаю, – Іван був роздратований.

– Зате не запізнишся, як я, – зітхнула Оленка. – Мала б уже бути вдома, а так... Ось, думаю, краще почекаю.

– Слухай, а для чого марно витратити час? – враз стрепенувся Іван. – Он стоїть автобус по місту, кінцева його зупинка біля лісу. Знаєш що, Оленко, а давай разом із тобою гайнемо в ліс? Нарвемо там підсніжників, прогуляємось?

– Ні, я боюся, щоб знову не запізнитись на автобус, – завагалася Оленка, але в глибині душі вона дуже хотіла, щоб Іван ще раз попросив, і вона б уже не відмовила.

– Давай сюди свою сумку, – наче почув її думки Іван, – я віднесу до камери сховку, не будемо ж ми із сумками бродити лісом? А на автобус ти не спізнишся, у мене є годинник. Їхати до лісу хвилин десять, і назад так само, а там півгодини проведемо. Зате ж нарвемо підсніжників!

І не чекаючи від неї згоди, узяв Оленчину сумку та й поніс.

Коли Іван в автобусі сів поряд, Оленка мало не зомліла від щастя. Та й взагалі: хіба не чудом було це її спізнення, майбутня прогулянка!

Ліс обвіяв їх пахощами прілого листя, під ногами розстелявся м'який і вологий килим із торішньої трави і тендітних квітів.

– Ось, це тобі! – Іван швидесенько насмакав білоголових підсніжників просто біля стежки і простягнув їх Оленці.

– Дякую... – вона аж зашарілась.

Коли вони відійшли у ліс настільки, що вже не було чути гуркоту машин, Іван підійшов до Оленки впритул і взяв її за руку.

– Слухай, – хрипким голосом сказав він, – знаєш, що ти мені подобаєшся? Я вже давно до тебе придивлявся, хотів запропонувати, аби ми якось зустрілися, тільки ж ти така неприступна завжди. То як, ти згодна бути моєю дівчиною?

Для Оленки це був як грім серед ясного неба. Надто багато емоцій, нових відчуттів. Вона тільки зібралася на дусі, щоб відповісти Іванові. Але не встигла сказати й слова, як він згріб її в обійми і поволік у бік галявини. Там хутенько скинув із себе курточку, кинув на траву і, вхопивши Оленку за плечі, зігнув додолу.

– Ні! Ні! – запручалася Оленка. – Що ти робиш?! Не треба, Іване!

– Дурна... Дурненька, – хвилювався Іван.

Оленка таки не витримала натиску міцного хлопця і впала на розстелену куртку, тепер Іван похапцем здирав із неї одяг.

– Прошу тебе, не треба! Будь ласка! Не треба так!.. – плакала Оленка. Але Іван її не чув. Він розстебнув на ній пальто, задер спідницю, заборсався в колготках...

А коли на мить відпустив, щоб розщепнути собі штани, Оленка скористалася цим і, з усієї сили відштовхнувши хлопця, таки вирвалася з його обіймів.

Шапка так і залишилась лежати на тій галявині, десь загубився пояс, а Оленка мчала і мчала через ліс, не розбираючи дороги. Волосся їй закудлалось, обличчя обдерла об гілки. Аж поночі вибралась вона на дорогу і пішки дійшла до міста. Зайшла Оленка в гуртожиток.

– Що це з тобою? – дивуються дівчата. – Ти ж мала додому їхати?

– Я запізнилась на автобус, – каже Оленка.

– Як? Ти ж пішла в обідню пору! І де твоя сумка?

– Сумка у камері схову... залишилась.

Не розповіла тоді Оленка дівчатам про свою пригоду з Іваном: одне – соромилась, а друге, боялась, аби подружки не нафантазували та ще й не ославили її.

Другого дня вони зустрілися з Іваном в коридорі інституту. Він поводив себе, як звичайно. Усміхнувся, привітався, коли проходив мимо.

– І яким же красенем став Іван! – не знаючи правди, одна з дівчат штурхнула Оленку ліктем. – От би за такого вийти заміж, га?

– Ну, не знаю...

Хоч і сталося там між ними таке у лісі, але Оленка до хлопця геть не охолола. Вона думала, що, можливо, сама якось не так поводитись і дала привід Іванові думати, що вона йому доступна. Отож почала себе дівчина картати.

Так пройшло ще й це літо. Біль у серці Оленки потроху став стихати.

Коли ж вона побачила Івана після канікул, то здалося, що він уже дивиться на неї якось по-особливому.

«А що як і він мене покохав?» – надіялась Оленка. Але Іван був красень, і всі дівчата за ним упали, він міг обирати будь-яку. Оленка ж низенька, непримітна, тиха й скромна.

Якось у них в кімнаті була гулянка: Оленчина подруга святкувала іменини. Запросили хлопців, Івана теж. І от у розпал танців він зненацька ухопив Оленку за руку і потягнув за собою в коридор. Вона не видиралась.

– Ти б хотіла, аби я для тебе заспівав? – промовив Іван, дивлячись Оленці просто в очі. – Підемо у мою кімнату? Там тепер нікого немає, і я гратиму для тебе на гітарі!

– Ну... не знаю...

– Але ж я тобі подобаюся? Невже ні? – він вперся руками у стіну і навис над Оленчиною зіщуленою постаттю.

– Подобаєшся, – зізналася Оленка.

– Ти мені теж, дуже...

І Оленка покірно пішла поряд з Іваном до його кімнати. Там він увімкнув нічну лампу, взяв до рук гітару і почав співати. Голос справді мав чудовий. Оленка була у захваті і від Іванового співу, і від тих пристрасних поглядів, які він на неї кидав.

– Я хочу тебе чимось пригостити, – наспівавшись досхочу, Іван почав нишпорити по шафках. Але там не було нічого, крім меду і горілки.

– Ось! – поставив він на стіл пляшку, дві чарки, банку з медом і дві ложки. – Невже не гарно? Давай я тобі наллю, тримай!

– Я ще ніколи не пила горілки, – зніяковіла Оленка, але чарку з Іванових рук взяла.

– І справді? – щиро здивувався Іван. – Але то пусте! Колись же треба починати? Чому б не зараз? Адже я тебе люблю, і тому...

Оленка випила ту першу чарку до дна, заїла медом.

– От і гарно! – втішився Іван. – Невже тобі не жарко? Цілий день у кімнату світило сонце, тепер тут немає чим дихати, знімай із себе кофту!

Оленка зняла, бо їй і справді стало жарко. Вона сиділа на ліжку у легкій блузці і спідниці. Іван підсів до неї ближче, наляв ще один келишок. Але Оленка пити відмовлялась. Тоді він випив сам і обняв Оленку за плечі, нагнувся, поцілував у волосся.

– Які ж у тебе гарні очі! А яке довге волосся! – почав сипати компліменти. – А ти б, Оленко, вийшла за мене заміж? Ти завжди мені подобалась, ще від першого курсу, ти знаєш?

– Ні... – знічено прошепотіла Оленка.

– Ті усі дівчата, – Івана трішки розвезло від випитої горілки, і язик його почав заплітатись, – усі, з якими я зустрічався раніше, вони... вони усі такі доступні, вже мені набридли! Чіпляються зі своїми любощами! А ти не така, ти інша. Ти особлива, Оленко, і тому я тебе люблю. Випий зі мною трішки, і тоді ти не будеш така скута. Не можна бути такою скутою, Оленко, бо... Бо з тобою важко. Ну неville ти мені не довіряєш?

Іван говорив і говорив. Для Оленки його слова текли, як річка.

Вона таки піддалась на вмовляння і випила ще й другу чарку, знову заїла медом.

Опам'яталася тільки тоді, коли уже лежала на ліжку гола, а Іван нависав над нею, намагаючись зняти із себе штани.

– Що це?... Чому так?... – запручалася Оленка.

– Е, ні, тепер ти від мене не втечеш, – п'яно засміявся Іван. – Я все врахував: двері на замку, ключ надійно схований, і ми з тобою на п'ятому поверсі!

– Ах, так! – Оленка вмить протверезіла. Вона без зусиль відіпхнула від себе п'яного Івана й кинулася бігти до вікна. Він ще не встиг підвестися, а вона уже вистрибнула на підвіконня, вхопилася руками за ручку, навстіж відкрила віконні рами...

– Що ти робиш? Спинись, ти, навіжена! – став підводитись Іван.

– Якщо ти хоч крок зробиш у мій бік, то я викинусь із вікна! І моя смерть буде на твоїй совісті! – закричала Оленка.

– Оце так? – Іван округлив очі. – Ніколи б не подумав, що можна бути такою ненормальною! Стрибати з п'ятого поверху, щоб убитись! Через що?!

– Не віриш? А я стрибну! – Оленка босими ногами стояла на підвіконні. – Слухай мене: ти зараз устанеш і відімкнеш двері, а тоді кинеш у мій бік одяг, а сам ляжеш на ліжко й укриєшся із головою, а я піду, ти чув? Бо інакше...

– Та добре, добре, – усміхнувся Іван. – Оце ще мені актриса! Та не потрібна ти мені, як хочеш, забирайся геть! Таких, як ти, тут знаєш скільки?

Оленка вибігла з кімнати, захлинаючись слізьми. Вона ще проплакала потім всю ніч і день, а разом зі слізьми й виплакала, мабуть, своє кохання до Івана.

Тепер боялася потрапити йому на очі, при зустрічі обминала стороною.

Пройшов час, все забулось. Оленка закінчила інститут, поїхала на роботу. Правда, направили її працювати не в своє село, а в чуже. Але зустріла вона там гарного хлопця собі до пари, вийшла заміж, народила дітей.

Про Івана не згадувала. Хоча й чула, що він теж одружений, ще живе й працює у сусідньому селі.

Аж якось раптом зустріла його на автобусній зупинці. Вони разом чекали на автобус, поряд нікого не було, то й мушили поговорити.

– Як живеш, Оленко? – першим спитав Іван. А сам такий же гарний, як і двадцять років тому. Хіба трішки сивини у волоссі, але то тільки додавало йому шарму.

– У мене все гаразд, а ти як? – відповіла банальністю на стандартне запитання. І у її душі нічого не сколихнулось – там навіть сліду не залишилося від першого кохання.

– Це ж твоє село? Маєш тут дім?

– Та я он поряд живу, біля школи, – Оленка ще й показала рукою на свою хату. Він уважно подивився.

– Ти ж пам’ятаєш той вечір і мед з горілкою?

– Пам’ятаю, – посміхнулася.

– А я... Я взагалі-то нікуди не спішу, – враз пожвавішав Іван. – Може, запросиш мене на чай? Погломимо собі, згадаємо минуле. Бо ж ми так давно не бачились. А ти... Ти ж знаєш, що завжди мені подобалась? Ще й досі...

– Ну, взагалі-то я планую поїхати до району.

– Невже іще боїшся залишатись зі мною наодинці? Ми ж дорослі люди!

– Та ні, Іване, – усміхнулася Оленка. – Річ у тім, що так уже виходить: у мене вдома немає чаю, а є хіба що мед, горілка. Але то небезпечне пригощання.

– Пам’ятаю, – посміхнувся Іван. – Пройшли роки, а ти все така ж.

– І ти, я бачу, не змінився.

В цей час підійшов автобус, відчинились двері. Іван скочив на підніжку, розвернувся, щоб подати Оленці руку, але жінка швидкою ходою йшла від зупинки геть.

А вона те заслужила?

У самому терміні «виховання дітей» закладено якийсь обман. Виховувати можна лише власним прикладом. Іншого способу немає.

Дмитро Потапенко. Журнал «Країна»

Неля Трохимівна замолоду була красуня! Не один парубок погубив очі на стежці біля її хати. А ще – принципова, розумна, працьовита, чесна. Коли закінчувала школу, матері дорослих синів мріяли про неї як невістку.

І, може, таки якомусь і дісталася б. Бо не пішла Неля Трохимівна відразу ж після школи вчитися, хоч і була круглою відмінницею, вирішила, як мама, стати дояркою. А про те, що ця робота якраз для неї, навіть не сумнівалася. Бо ж колись, в Радянському Союзі, ні дня не минало без «трудової пропаганди», а Неля добре вчилася, ловила кожне слово своїх учителів і вірила їм так, як вірять у Бога. Навіть матері так не довіряла Неля Трохимівна, як школі. Мати її була маленька хвороблива жінка, батько загинув десь на фронті, то все господарство було лиш на жіночих плечах.

– Мамо, – було, утішає матір Неля. – Ви не журіться, я від вас нікуди не поїду, буду тільки поряд.

– Не говори так, тобі треба вчитися, – відмовляє мати.

– То й вивчуся.

– А що із своїм учінням будеш в селі робити?

– Як це що? Піду в колгосп, як і ви.

– В колгосп? На таку каторгу? Нізащо! Не для того я тебе ростила.

– Мамо, що ви таке кажете? – дивується Неля і додає слова своєї вчительки: – Усяка праця почесна, і в колгоспі теж треба комусь працювати, виконувати п'ятирічку, відбудовувати соціалістичне господарство.

– Ой, дитино, – стогне мати. – Не треба мені твоєї помочі та ще й такою ціною. Я буду щаслива, коли ти поїдеш у місто.

– Це ж у яке?

– Та хоч би і в саму столицю, ти достойна.

Але Неля не чує матері. Вона зранку попорає худобу, заплете довгу, нижче колін, косу, перекине її через плече та й біжить до школи. Звідти – до матері на роботу; варить їсти, пере, мете, шие – мати нездужає, насилу човгає хворими ногами, заробляє біля корів сяку-таку пенсію.

Після випускного вечора півкласу повезли до міста документи – поступати. А Неля – і що їй тільки не робила мати! – сидить удома. Сховала золоту медаль і атестат за образи, зі шкільної форми пошила фартуха та й заходилася мастити хату.

Мати ж плаче, трохи не рве на собі коси – дочка своє знає.

– Я тебе Богом закликаю, – просить мати, – здай документи.

– Немає ніякого Бога, – сміється Неля. – От уже вигадали що.

– Гріх таке казати! Задурили тобі голову, ти ж нічого не знаєш, доню, брехням віриш.

І таки пішла Неля до колгоспної контори, записалася на працю.

– Але ж яка дівчина! – Коли Неля стояла біля столу і писала заяву, зайшов голова колгоспу і аж руками сплеснув.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Купить: https://tellnovel.com/lucenko_z-na-da/svyata-mar-yka

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)